

ผลการวิจัย และการนิสัจสมมติฐาน

การวิจัยเรื่องหน้าที่ทางสังคมของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่บ้านแดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ซึ่งมีสมมติฐานในการศึกษาดังนี้

1. ความต้องการด้านจิตใจในระดับครอบครัว มีผลกระทบต่อพิธีกรรม
2. ความต้องการด้านเศรษฐกิจในระดับครอบครัว มีผลกระทบต่อพิธีกรรม
3. ความต้องการด้านจิตใจในระดับชุมชนมีผลกระทบต่อพิธีกรรม
4. สภาพแวดล้อมของชุมชน มีผลกระทบต่อพิธีกรรม
5. การรับนวัตกรรมด้านที่ไม่ใช่วัตถุ มีผลกระทบต่อพิธีกรรม
6. การรับนวัตกรรมด้านที่เป็นวัตถุ มีผลกระทบต่อพิธีกรรม

ผลการวิจัยได้นิสัจสมมติฐานทั้ง 6 ประการ ดังนี้

สมมติฐาน ข้อ 1 คือ ความต้องการด้านจิตใจ ในระดับครอบครัวมีผลกระทบต่อพิธีกรรม

ความต้องการด้านจิตใจหมายถึง ความต้องการความมั่นใจ ความสบายใจ และต้องการขจัดความกลัว ความวิตกกังวลที่มีต่อความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อปลูกข้าว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าจะได้ผลผลิตสูง ทำนาได้ข้าวเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี และยังเหลือสำหรับทำบุญ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวระดับครอบครัวในบ้านแดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มี 15 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีเอาฝนใส่เนา พิธีไถแยกเนา พิธีเลี้ยงปู่ตานา พิธีปักกกแยก พิธีขำนา พิธีเลี้ยงตาแยก (หลักปักดำเสร็จ) พิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวสาก พิธีฝากฝังต้นในวันบุญข้าวประดับดิน พิธีบูชาแม่โพสพ (ที่บ้าน) พิธีเกี่ยวกกแยก พิธีทำขวัญข้าว พิธีเลี้ยงตาแยก (พิธีขึ้นเนาหรือพิธีถวญข้าวล่อข้าวเกี่ยว) พิธีเอาบุญลาน พิธีเอาข้าวใส่ยุ้งและพิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง พิธีกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ชาวบ้านแดงทอง ยังคงทำกันคิดเป็นร้อยละได้ดังนี้ (ดูตารางที่ 5.1)

ตารางที่ 5.1 ร้อยละของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวในระดับครอบครัวที่ยังถือปฏิบัติ และเลิกถือปฏิบัติ

ลำดับที่	พิธีกรรมในระดับครอบครัว	มี	ไม่มี
1	พิธีเอาฝุ่นใส่นา	86%	-
2	พิธีเลี้ยงปู่ตานา	6.6%	-
3	พิธีไถแอกนา	52.9%	-
4	พิธีปักกกแอก	18.3%	-
5	พิธีขำนา	77.2%	-
6	พิธีเลี้ยงตาแอก(หลังปักดำเสร็จ)	0.73%	-
7	พิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวประดับดิน	42.6%	-
8	พิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวสาก	41.1%	-
9	พิธีบูชาแม่โพสพ (ที่บ้าน)	91.1%	-
10	พิธีเกี่ยวกกแอก	17.6%	-
11	พิธีทำขวัญข้าว	-	-
12	พิธีเอาบุญลาน	-	-
13	พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง	41.9%	-
14	เลี้ยงตาแอก(พิธีขำนา หรือ พิธีถวายข้าวล่อข้าวเกี่ยวน)	78.6%	-
15	พิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง	7.3%	-

พิธีกรรมแรก คือพิธีเอาฝุ่นใส่นา จะเห็นได้ว่าชาวบ้านยังคงทำพิธีกรรมนี้กันเป็นส่วนใหญ่ ถึง 86% หรือ 117 หลังคาเรือนในจำนวนผู้ที่ทำนา 136 หลังคาเรือน มีการเปลี่ยนแปลง คือ ชาวบ้านบางส่วนเลิกทำพิธีเอาฝุ่นใส่นา ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า ในส่วนนี้ชาวบ้านนิยมพึ่งพา เทคโนโลยีใหม่ คือปุ๋ยเคมี เพราะสามารถพิสูจน์ได้ว่าเพิ่มผลผลิตได้สูงจริง

พิธีกรรมที่สอง คือพิธีเลี้ยงผีปู่ตา แม้จะพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เลิกทำพิธีกรรมนี้ไปแล้ว เพราะถือว่าตนเองได้ทำพิธีฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแอก แม่ธรณีแล้ว แต่ก็ยังคงล่าวอ้อนวอนถึงผีเจ้าถิ่นเจ้าฐานด้วย (ผีปู่ตา) นอกจากนี้มีชาวบ้านที่เลิกทำเพราะหันไปพึ่งพาบุญเคมี ยากำจัดศัตรูข้าวแทนการทำพิธีฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีปู่ตา อย่างไรก็ตามยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตา พบว่ามีจำนวน 9 หลังคาเรือน หรือ ร้อยละ 6.6 ของจำนวนผู้ทำพิธีกรรม 136 หลังคาเรือน เป็นการแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาผีปู่ตาเพื่อฝากฝังต้นข้าว ตลอดจนคนและทรัพย์สินอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการทำนาปลูกข้าว

พิธีกรรมที่สาม คือพิธีไถแอกนา พบว่าชาวบ้านยังคงทำพิธีกรรมนี้มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่ทำนา คือ ประมาณ 52.9% หรือ 72 หลังคาเรือน ซึ่งถือว่าชาวบ้านยังคงทำพิธีกรรมนี้กันอยู่มากกว่าครึ่งของชาวบ้านที่ทำนา 136 หลังคาเรือน จากการเก็บข้อมูลพบว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของรูปแบบหรือเนื้อหาของพิธีกรรมไปบ้าง เช่น ชาวบ้านบางส่วนทำพิธีไถแอกนาโดยไม่จัดเครื่องเช่นสังเวียให้แก่ตาแอก เพียงแต่อ้อนวอนบอกกล่าวแก่ผีตาแอก แม่ธรณี และเจ้าถิ่นเจ้าฐานเท่านั้น ชาวบ้านบางส่วนได้เปลี่ยนแปลงในส่วนของรูปแบบการไถแอกนา แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนดังกล่าวนี้ ชาวบ้านยังคงถือว่าตนเองได้ทำพิธีกรรมไถแอกนา เพราะได้บอกกล่าวฝากฝังกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) ทำให้เกิดความสบายใจ มีความมั่นใจว่าการทำนาปลูกข้าวในปีนั้นจะได้ผลผลิตมาก

ในส่วนของผู้ที่เลิกทำพิธีกรรมนี้ จำนวน 64 หลังคาเรือน คือมีจำนวนน้อยกว่าผู้ที่ทำพิธีไถแอกนา ซึ่งในชาวบ้านกลุ่มนี้มีบางส่วนแม้จะได้เลิกทำพิธีไถแอกนาไปแล้ว แต่ยังคงมีความเชื่อในผีตาแอกในที่นาผืนเดิมจะตามมาปกป้องรักษาที่นาของตนด้วย ชาวบ้านส่วนนี้มีจำนวนถึง 22 หลังคาเรือน ดังนั้นจึงมีผู้ที่เลิกทำพิธีกรรมเพราะไม่เชื่อในเรื่องของผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน เพียง 42 หลังคาเรือนเท่านั้น

พิธีกรรมที่สี่ คือ พิธีปักกกแอก ชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีปักกกแอก มีจำนวนเหลือน้อยลงเพียง 18.3% หรือ 25 หลังคาเรือน อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลโดยวิธีสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์ (interview) พบว่าในส่วนของผู้ที่เลิกทำพิธีปักกกแอกนั้น บางส่วนยังคงมีความเชื่อในผีตาแอก เนื่องจากได้แบ่งนาในส่วนที่ไม่มีแปลงตาแอกเป็นมรดก จึงเชื่อว่าผีตาแอกจากนาผืนเดิมจะยังคงปกป้องรักษาที่นาของตน ชาวบ้านส่วนนี้มีจำนวน 22 หลังคาเรือน ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งแม้จะเลิกทำพิธีปักกกแอก แต่ถือได้เอาวันฤกษ์ยามดี

ลงมือปักดำนาวันแรก พบว่ามีจำนวน 37 หลังคาเรือน ดังนั้นในส่วนของผู้ที่เลิกทำพิธีปักกกแอก เพราะไม่เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) และฤกษ์ยาม แต่เชื่อในเทคโนโลยีใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง มีจำนวนเหลือเพียง 52 หลังคาเรือนเท่านั้น

พิธีกรรมที่ห้า คือ พิธีขำนา ชาวบ้านยังคงทำพิธีกรรมนี้กันเป็นส่วนใหญ่ถึง 77.2% หรือ 105 หลังคาเรือน ในส่วนของผู้ที่เลิกทำพิธีขำนา มีจำนวนเหลือเพียง 31 หลังคาเรือน เพราะไม่เชื่อในผีตาแอก แม่ธรณี แม่โพสพ เจ้าถิ่น เจ้าฐาน แต่เชื่อในเทคโนโลยีใหม่ที่นำมาใช้ในการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ และใช้วิธีการดูแลรักษาต้นข้าวแบบใหม่

พิธีกรรมที่หก คือ พิธีเลี้ยงตาแอก (หลังจากปักดำนาเสร็จ) พบว่าชาวบ้านได้เลิกทำพิธีกรรมนี้เกือบทั้งหมด เหลือเพียง 0.73% หรือ 1 หลังคาเรือนเท่านั้น สาเหตุที่ชาวบ้านเลิกทำพิธีกรรมนี้เป็นเพราะได้กล่าวฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแอก แม่ธรณี แม่โพสพ และเจ้าถิ่น เจ้าฐาน ไว้แล้วในพิธีขำนา ซึ่งระยะเวลาห่างกันเพียง 4-5 วันเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่าแม้ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เลิกทำพิธีเลี้ยงตาแอกหลังปักดำเสร็จ แต่พวกเขาก็ยังมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งเห็นได้จากการฝากฝังต้นข้าวไว้ในพิธีขำนา ดังนั้นจึงมีชาวบ้านที่ไม่ทำพิธีกรรมนี้เพราะมีความเชื่อในเทคโนโลยีใหม่เหลือเป็นส่วนน้อย

พิธีกรรมที่เจ็ด คือ พิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวประดับดิน มีชาวบ้านที่ยังคงทำพิธีกรรมนี้ 42.6% หรือ 58 หลังคาเรือน แม้ในส่วนของชาวบ้านที่เลิกทำพิธีกรรมนี้มีจำนวนมาก เพราะชาวบ้านถือว่าเป็นช่วงชีวิตของต้นข้าวกำลังเจริญเติบโตแตกกอ การดูแลรักษาจึงปฏิบัติด้วยการใส่ปุ๋ยเคมี ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นข้อขาดไม่ได้ อย่างไรก็ตามแม้จะมีการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ด้วยการใส่ปุ๋ยเคมี แต่ชาวบ้านบางส่วนก็ยังทำพิธีกรรมฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแอก เพื่อเพิ่มความมั่นคงมั่นใจยิ่งขึ้น

พิธีกรรมที่แปด คือ พิธีกรรมฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวสาก พบว่าชาวบ้านยังคงทำพิธีนี้ 41.1% หรือจำนวน 56 หลังคาเรือน ชาวบ้านที่เลิกทำพิธีกรรมมีจำนวน 80 หลังคาเรือน ซึ่งมีมากกว่าผู้ทำพิธีกรรมดังกล่าวนี้ เพราะมีความเชื่อในเทคโนโลยีสมัยใหม่ คือ ปุ๋ยเคมี อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวบ้านใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นข้าวทุกหลังคาเรือน ในจำนวนผู้ทำนา 136 หลังคาเรือน จึงกล่าวได้ว่าแม้จะมีการใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มความเจริญเติบโตแก่ต้นข้าวก็ตาม ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังทำพิธีกรรมฝากฝังต้นข้าวไว้กับตาแอก แม่ธรณี แม่โพสพ และเจ้าถิ่น เจ้าฐาน เพื่อให้เกิดความสบายอก สบายใจ ลดความวิตกกังวล

นิทรรศน์ที่เก้า คือ นิธิบูชาแม่โพสพ ที่ทำกันในวันออกพรรษา มีผู้ทำนิทรรศน์มากถึง 91.1% หรือจำนวน 124 หลังคาเรือน ชาวบ้านที่เลิกทำนิธิบูชาแม่โพสพมีน้อยเพียง 12 หลังคาเรือนเท่านั้น

นิทรรศน์ที่สิบ คือ นิธิเกี่ยวกนก ชาวบ้านที่ยังคงทำนิทรรศน์นี้ 17.6% หรือ 24 หลังคาเรือน ชาวบ้านที่เลิกทำนิธิเกี่ยวกนกมีมากถึง 112 หลังคาเรือน

นิทรรศน์ที่สิบเอ็ด คือ นิธิทำขวัญข้าว พบว่าชาวบ้านได้เลิกทำนิทรรศน์นี้ทุกหลังคาเรือน ทั้งนี้เพราะชาวบ้านไม่นิยมก่อลมข้าว แต่จะเกี่ยวเวดไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้เพื่อจะได้ขนข้าวเปลือกกลับบ้านทุกวันในตอนเย็น ทั้งนี้เพื่อป้องกันลมข้าวถูกไฟไหม้ หรือถูกลักขโมย ในขณะที่ก่อลมข้าวทิ้งไว้

นิทรรศน์ที่สิบสอง คือ นิธิเอาบุญลาน พบว่าชาวบ้านได้เลิกทำนิทรรศน์นี้ทั้งหมดแล้ว เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมการเวดข้าวแล้วขนข้าวเปลือกไปใส่ยุ้งฉางทุกวัน จึงไม่มีกองข้าวใหญ่ (ข้าวเปลือกที่เวดแล้ว) บนลานเหมือนเมื่อก่อน

นิทรรศน์ที่สิบสาม คือ นิธิเอาข้าวขึ้นยุ้ง ชาวบ้านยังคงทำนิทรรศน์นี้ 41.9% หรือจำนวน 57 หลังคาเรือน เลิกทำนิธิเอาข้าวขึ้น จำนวน 79 หลังคาเรือน ซึ่งมีจำนวนมากกว่าผู้ที่ทำนิทรรศน์ ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าการทำนิทรรศน์จะทำให้ข้าวในยุ้งเพิ่มปริมาณขึ้นกว่าที่มีอยู่ และยังพึ่งพารายได้จากอาชีพอื่นด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมบรรจุข้าวเปลือกใส่กระสอบยุ้ง ไม่นิยมเทข้าวไว้บนพื้นยุ้ง ชาวบ้านบางส่วนจะเก็บข้าวเปลือกไว้ได้ฤกษ์เรือน เมื่อเปลี่ยนวิธีการและสถานที่เก็บข้าว เป็นผลทำให้เลิกทำนิธิเอาข้าวขึ้นยุ้งไป อย่างไรก็ตามในส่วนของชาวบ้านที่ยังคงทำนิธิเอาข้าวขึ้นยุ้งได้บรรจุข้าวเปลือกไว้ในกระสอบยุ้งเช่นเดียวกัน โดยเก็บไว้บนยุ้ง และมีอาชีพอื่นเสริมเช่นเดียวกัน แต่ก็ยังคงทำนิธิบอกกล่าวแม่โพสพ เพราะทำให้เกิดความสบายใจ ลดความวิตกกังวลว่าข้าวในยุ้งปีนี้จะพอกิน และไม่ถูกลักขโมย หรือถูกหนูแทะกินให้เกิดความเสียหาย

นิทรรศน์ที่สิบสี่ คือ นิธิเลี้ยงตาแขก หรือนิธิขึ้นเนา ชาวบ้านยังคงทำนิทรรศน์นี้กันมาก 78.6% หรือ 107 หลังคาเรือน เลิกทำนิทรรศน์เพียง 29 หลังคาเรือนเท่านั้น เพราะเชื่อว่าเป็นยุคใหม่ที่มีการพึ่งพาเทคโนโลยีใหม่ จึงไม่เชื่อผีตาแขก แม่ธรณี เจ้าถิ่น เจ้าฐาน แต่อย่างไรก็ตาม

นิทรรศน์สุดท้าย คือ นิธิกรรมเอาข้าวออกจากยุ้ง หรือนิธิเปิดยุ้ง พบว่ามีผู้ทำนิทรรศน์เหลืออยู่ 7.3% หรือจำนวน 10 หลังคาเรือน การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกทำนิธิเอาข้าวออกจากยุ้ง เพราะมีความจำเป็นจะต้องใช้จ่ายเงิน จึงไม่รอทำนิทรรศน์นี้ในเดือนสาม นอกจากนี้ ชาวบ้าน

บางส่วนได้เก็บข้าวไว้ไต้ถุนเรือน จึงไม่ทำพิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ทำพิธีกรรมนี้อยู่ แม้จะเป็นส่วนน้อยก็ตาม พวกเขามีความเชื่อว่า เมื่อได้ทำพิธีกรรมแล้ว ทำให้เกิดความสบายใจ เกิดสิริมงคลแก่ข้าวในยุ้งและครอบครัว

พิธีกรรมในระดับชุมชนทั้ง 15 พิธีกรรมนี้ แม้บางพิธีกรรมชาวบ้านได้เลิกถือปฏิบัติ เช่น พิธีทำขวัญข้าว และพิธีเอาบุญลาน พิธีกรรมส่วนใหญ่ยังถูกนำมาถือปฏิบัติ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังทำพิธีกรรมกันอยู่เพราะว่าทำให้พวกเขาเกิดความสบายใจ มีความมั่นใจ มั่นใจว่าการทำนาปีนั้นจะมีข้าวพอกิน ในขณะที่เดียวกันการทำพิธีกรรมทำให้ชาวบ้านลดความวิตกกังวลใจ ผ่อนคลายความตรึงเครียดเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ มีชาวบ้านบางคนกล่าวว่า "บอกคอบเพินไว้ มันคักอก คักใจ วัวควายบ่เจ็บขาบ่เจ็บแข็ง บั้งแมงบ่แสบบ่กัด คนบ่ลักผีย้ายบ่ชุนได้ข้าวเต็มเล่าเหลืออยาก เหลือกิน" มีความหมายถึงการบอกกล่าวตาแสด แม่ธรณี แม่โพสพ เจ้าถิ่น เจ้าฐาน ทำให้เจ้าของนาสบายใจ มีความมั่นใจว่าการทำนาจะไม่มียุบสรรค เช่น วัว ควาย ไม่เจ็บป่วย ตัวยัง ปู ไม่กัดทำลายต้นข้าว แม้แต่คนหรือสิ่งชั่วร้ายไม่กล้าลักขโมยข้าว สิ่งที่ชาวบ้านปรารถนาคือ ทำนาได้ข้าวเพียงพอต่อการบริโภค

สรุปว่าสมมติฐานที่ชื่อว่า ความต้องการด้านจิตในระดับครอบครัว มีผลกระทบต่อพิธีกรรม เป็นความจริงตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อ 2 คือ ความต้องการด้านเศรษฐกิจในระดับครอบครัวมีผลกระทบต่อ

พิธีกรรม

ความต้องการด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ความต้องการที่จะได้รับผลผลิตในการปลูกข้าวเพิ่มขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้มีข้าวเพียงพอต่อความต้องการที่จะบริโภคตลอดปี มีข้าวเหลือกิน และยังมีเพียงพอที่จะใช้ในการแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นอื่นๆ ตลอดจนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายข้าวเพื่อจะได้มีเงินออมไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็น

พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวในระดับครอบครัว มี 15 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีเอาฝุ่นใส่นามี 86% พิธีเลี้ยงปู่ตานามี 6.6 % พิธีโถแสนา มี 52.9% พิธีปักกกแสด มี 18.3% พิธีช้านามี 77.2% พิธีเลี้ยงตาแสด (หลังปักดำเสร็จ) มี 0.73% พิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวประดับดิน มี 42.6% พิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวสาก มี 41.1% พิธีบูชาแม่โพสพ (ที่บ้าน) มี 91.1% พิธีเกี่ยวกกแสด มี 17.6% พิธีทำขวัญข้าวได้เลิกทำแล้ว พิธีเลี้ยงตาแสด (พิธีขึ้นนา) มี 78.6% พิธี

เอาบุญลานได้เลิกทำกันแล้ว ได้เลิกทำกันแล้ว นิธิเอาข้าวขึ้นยุ้งมี 41.9% และนิธิเอาข้าวออกจายุ้งมี 7.3%

ผลจากการทำพิธีกรรม ทำให้ชาวบ้านมีผลผลิตประมาณ 250 กิโลกรัมต่อไร่ ข้าวที่เหลือจากการแบ่งไว้บริโภคนตลอดปี ทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านโดยเฉลี่ยครัวเรือนและ 9805.88 บาทต่อปี (หักต้นทุนการผลิตแล้ว) รายได้จากการขายข้าวทำให้ชาวบ้านสามารถซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกภายในบ้าน ได้แก่ ไฟฟ้า วิทยุเทป โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ เครื่องปั้มน้ำ จากการสำรวจพบว่า มีชาวบ้านมีเครื่องอำนวยความสะดวกใช้ภายในบ้าน ได้แก่ มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน มีโทรทัศน์จำนวน 185 หลังคาเรือน มี วิทยุจำนวน 96 หลังคาเรือน มีพัดลมจำนวน 194 หลังคาเรือน มีตู้เย็น 165 หลังคาเรือน มีหม้อหุงข้าวไฟฟ้าจำนวน 182 หลังคาเรือน นอกจากนี้ยังซื้อพาหนะ เพื่อความสะดวกในการเดินทางระยะไกล ระยะไกลคือ มีจักรยานยนต์ จำนวน 94 หลังคาเรือน มีจักรยานสองล้อ จำนวน 154 หลังคาเรือน มีรถบรรทุก 6 ล้อ จำนวน และมีล้อเซ็น จำนวน 124 หลังคาเรือน

ในเรื่องการสนองความต้องการทางเศรษฐกิจนี้ ชาวบ้านเล่าว่า "เฮ็ดนายามได้ให้คอมให้เล่าเจ้าโฮเจ้านา สิบได้ข้าวใส่เล่าเหลืออยาก เหลือกิน ได้ซื้อได้ขาย เงินทองไหลมาเทมา บ่อดบ่อยากจักทือ" มีความหมายถึงการทำพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวผีตาแฮก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน จะทำให้ได้ผลผลิตข้าวมากเหลือกินไม่อดอยาก แล้วยังได้ขายมีเงินไว้ใช้จ่ายอีก

สรุปว่าสมมติฐานที่ชื่อว่า ความต้องการด้านเศรษฐกิจในระดับครอบครัวมีผลกระทบ ต่อพิธีกรรมเป็นความจริงตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อ 3 คือ ความต้องการด้านจิตใจในระดับชุมชน มีผลกระทบต่อพิธีกรรม

ความต้องการด้านจิตใจในระดับชุมชน หมายถึง ความสามัคคีกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกครัวเรือนในชุมชนบ้านดงทอง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้จะทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ทำกิจกรรมของส่วนรวมร่วมกัน อันจะนำมาซึ่งความผาสุกของชุมชน

พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลุกข้าวระดับชุมชน ในบ้านดงทอง หมู่ 1 ตำบลดง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มี 13 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีบุญพระเวสสันดร พิธีสงฆ์น้ำปู่ตาบ้าน พิธีสงฆ์น้ำพระธาตุดงทอง พิธีเลี้ยงผีปู่ตา (ผีปู่ตาธาตุ ผีปู่ตาดอนกรรม ผีปู่ตาบ้าน) พิธีบุญบั้งไฟ พิธีสวดคาถาปลาค่อเทศน์พยากรณ์คาคก พิธีเซ็งแม่ นางดั่ง พิธีเซ็งเซียงซ้อง พิธีตั้งครกตั้งสาก พิธีบูชาแม่โพสพที่

วัด (วันออกพรรษา) บุญข้าวเม่า บุญข้าวจี และบุญกุ่มข้าวใหญ่ พิธีกรรมเหล่านี้ชาวบ้านดงทองยังคงร่วมกันถือปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้ (ดูตารางที่ 5.2)

ตารางที่ 5.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวในระดับชุมชนที่ยังถือปฏิบัติและเลิกถือปฏิบัติ

ลำดับที่	พิธีกรรมในระดับชุมชน	มี	ไม่มี
1	พิธีบุญพระเวสสันดร	/	
2	พิธีสงฆ์น้ำฉีปู่ตาบ้าน	/	
3	พิธีสงฆ์น้ำพระธาตุดงทอง	/	
4	พิธีเลี้ยงฉีปู่ตา (ฉีปู่ตาธาตุ ฉีปู่ตาดอนกรรม ฉีปู่ตาบ้าน)	/	
5	พิธีบุญบั้งไฟ	/	
6	พิธีสวดคาถาปลาต่อเทศน์เพยาคันคาก	/	
7	พิธีตั้งครกตั้งสาก	/	
8	พิธีเซ็งแม่นางตั้ง	/	
9	พิธีเซ็งเซียงซ่อง	/	
10	พิธีบูชาแม่โพสพที่วัด (วันออกพรรษา)	/	
11	บุญข้าวเม่า		/
12	บุญข้าวจี		/
13	บุญกุ่มข้าวใหญ่	/	

พิธีกรรมแรก คือ พิธีบุญพระเวสสันดร ชาวบ้านยังคงทำพิธีนี้ทุกปีมิได้ขาด ถือเป็นการทำบุญใหญ่ประจำปีของชุมชน ช่วยกันเตรียมงานล่วงหน้า 2-3 วัน พร้อมกับร่วมกันถวายอาหารแด่พระภิกษุสามเณรมื้อเช้า เพล ตลอดเวลาทำบุญ นอกจากนี้ยังให้ความร่วมมือกันบริจาคเงินเพื่อเป็นถวายแด่พระภิกษุสามเณรที่เทศน์ในพิธีและบูรณะวัด และช่วงสุดท้ายของพิธีกรรมนี้ชาวบ้านได้แสดงน้ำใจต่อกันด้วยการแบ่งปันข้าวพันก้อน ให้แก่ผู้ที่แย่งไปได้ เพื่อนำไปไว้ในยุ้งข้าว

พิธีกรรมที่สอง คือ พิธีสงฆ์น้ำฝนที่บ้าน พิธีกรรมนี้ชาวบ้านได้ออกไปรวมกลุ่มกันสงฆ์น้ำ แก่ผู้ที่บ้านในวันสุดท้ายของวันสงกรานต์ เป็นประจำทุกปี แม้ในกลุ่มของคนหนุ่มสาวจะไม่เชื่อว่า พิธีกรรมนี้จะทำให้ฝนตกได้มีน้ำทำนา เหมือนกับกลุ่มของคนสูงอายุ แต่ก็ยังให้ความร่วมมือในพิธีกรรม นี้ ทำให้พบพูดคุยหยอกล้อกัน พฤติกรรมดังกล่าวนำมาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนในชุมชน

พิธีกรรมที่สาม คือ พิธีสงฆ์น้ำพระธาตุคงทอง เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทำเป็นประจำทุกปี การร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านแสดงออกโดยช่วยกันเตรียมงานจัดสถานที่สำหรับพระภิกษุสามเณร และสำหรับผู้ที่มาเที่ยวงาน ทุกครัวเรือนนำอาหารเข้าเพลมากกว่าพระภิกษุ แล้วตักแบ่งอาหารให้ แก่กันหลังจากพระภิกษุฉันเสร็จ มีการแบ่งงานกันระหว่างคนหนุ่มสาวกับคนเฒ่าคนแก่ กล่าวคือ คนหนุ่มสาวซึ่งแม้จะไม่เชื่อว่าพิธีนี้ทำให้ฝนตกแต่ได้รับจัดเตรียมและขายเครื่องบูชาตลอดทั้งวันให้แก่ผู้ มาเที่ยวชมงานบุญที่ต้องการสักการะพระธาตุคงทอง ส่วนคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้ทำพิธีทางศาสนา และเมื่อถึงเวลาสงฆ์น้ำ ทุกคนได้ร่วมพิธีสงฆ์น้ำ ไม่ว่าจะ เป็นพระภิกษุสามเณร คนเฒ่าคนแก่ และ คนหนุ่มสาว แม้วัยจะต่างกัน กล่าวคือ พระภิกษุสงฆ์ และคนเฒ่าคนแก่ จะสงฆ์น้ำพระธาตุด้วยความ เชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะทำให้ฝนตก ในขณะที่คนหนุ่มสาวนั้นสงฆ์น้ำพระธาตุด้วยความสนุกสนาน แต่การที่พวกเขาได้ช่วยกันทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นพิธีกรรม ซึ่งใช้เวลาทั้งวันนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความพร้อมเพรียงกัน

พิธีกรรมที่สี่ คือ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา (ปู่ตาธาตุ ปู่ตาดอนกรรม และปู่ตาบ้าน) พิธีกรรมนี้มีการเลี้ยงผีปู่ตาถึง 3 แห่ง ในเวลาใกล้เคียงกัน ในตอนเช้าของวันเดียวกัน การแสดงออกของชาวบ้านถึงการเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันคือ การช่วยกันสละเงินทุกหลังคาเรือนเพื่อซื้อหาและเตรียมเครื่อง เช่นสังเวศแก่ผีปู่ตาทั้ง 3 บริเวณ ซึ่งจะต้องจัดเตรียมเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านไม่ใช้เครื่อง เช่นสังเวศเดียวกัน ดังนั้นแม้ชาวบ้านที่เป็นตัวแทนของครัวเรือนจะไม่เข้าร่วมทำพิธีกรรม แต่ได้มีส่วนร่วมในการออกเงินเป็นค่าใช้จ่ายเครื่อง เช่นสังเวศ

นอกจากการออกเงินแล้ว ชาวบ้านบางส่วนยังช่วยกันเตรียมเครื่อง เช่นสังเวศในเวลาเย็น ซึ่งต้องใช้เวลามากในการต้มหัวหมู ต้มไก่ทั้งตัว การร่วมขบวนของชาวบ้านเพื่อแห่เครื่อง เช่นสังเวศไปเลี้ยงผีปู่ตาทั้ง 3 บริเวณ หลังจากที่พิธีเลี้ยงผีปู่ตาเสร็จสิ้นลง ชาวบ้านได้แสดงออกถึงความเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยการแบ่งปันอาหารอันเป็นเครื่อง เช่นสังเวศให้แก่กันอย่างทั่วถึง แม้ผู้ที่ไม่ได้ไปร่วมในพิธีกรรมก็ได้รับส่วนแบ่งปันด้วย

พิธีกรรมที่ 5 คือ พิธีบุญบั้งไฟ แม้จะพบว่าปัจจุบันนี้ชาวบ้านดงทองไม่ได้ทำบุญบั้งไฟทุกปี เนื่องจากต้องใช้เงินมากขึ้น แต่เมื่อถึงปีที่ต้องทำบุญบั้งไฟ ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี เนื่องจากบุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรมใหญ่กว่าทุกพิธีกรรม การให้ความร่วมมือจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากการช่วยกันออกเงินจำนวนมากขึ้นต่อหลังคา เรือนประมาณหลังคาเรือนละ 100-150 บาท และตัวแทนคุ้มยังต้องช่วยกันหาเงินจากภายนอกมาสนับสนุนอีกด้วย การแบ่งงานกันของชายหญิง กล่าวคือ ชายเตรียมทำบั้งไฟประดับให้สวยงาม พร้อมกับจัดหาและทำแพะเซ็ดต่างๆ ประกอบขบวน ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่จัดเตรียมขบวนนางรำ จำนวนขบวนและประมาณ 100 คนขึ้นไป ช่วยกันฝึกซ้อมรำ จัดหาเครื่องแต่งตัวให้แก่นางรำ กรรมการชุมชนช่วยกันรักษาความปลอดภัย ที่มีมักจะเกิดจากการชกต่อยกัน ซึ่งมีสาเหตุมาจากการดื่มสุรา พฤติกรรมดังกล่าวของชาวบ้านถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือในด้านแรงงาน ส่วนคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำทำพิธีบอกกล่าวแก่ผีปู่ตาบ้าน และพิธีอ้อนวอนของฝนจากถน ในวันแห่และวันจุดบั้งไฟ

นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้แสดงความเอื้อเฟื้อต่ออาหารแก่กัน โดยเจ้าของบ้านทุกหลังคาเรือน จะจัดเตรียมอาหารคาวหวานเหล้ายาไว้คอยญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงภายในชุมชน ที่จะมาซึ่งขอกินในขบวน ซึ่งตามรอยบั้งไฟ บุญบั้งไฟนั้นแม้ว่าจะมีเพียงกลุ่มของผู้สูงอายุ เท่านั้นที่ยังมีความเชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะได้ฝนมาทำนา แต่ในกลุ่มของชาวบ้านที่เป็นคนหนุ่มสาว แม้จะไม่มี ความเชื่อในเรื่องนี้อีกต่อไปแล้ว แต่ได้แสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยการให้ความร่วมมือด้านแรงงาน สละเงินเป็นค่าใช้จ่ายของตน เลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่กัน

พิธีกรรมที่หก คือพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อนเทศน์พระยาคันคาก พิธีกรรมนี้แม้จะไม่ได้ทำทุกปี แต่ถ้าปีใดฝนแล้ง ชาวบ้านจะทำพิธีกรรมนี้เสมอ แม้ชาวบ้านที่เป็นคนหนุ่มสาวไม่ร่วมพิธีกรรมด้วยการรักษาศีล และไม่ฟังพระสงฆ์สวดคาถาปลาช่อนเทศน์พระยาคันคากเพราะไม่เชื่อว่าจะทำให้ฝนตกก็ตาม แต่พวกเขาจะให้ความร่วมแรงร่วมใจในวันทำบุญเลี้ยงพระในบริเวณวัด หลังจากสวดคาถาปลาช่อนเทศน์พระยาคันคากเสร็จ โดยผู้ชายจะเตรียมสถานที่เลี้ยงพระ ผู้หญิงจัดอาหารคาวหวานให้แก่พ่อแม่ ตายาย ที่เป็นคนเฒ่าคนแก่นำมาถวายพระภิกษุสามเณร หนุ่มสาวหลายคนมาร่วมในวันนี้ด้วย พร้อมกับแบ่งปันอาหารรับประทานร่วมกันในบริเวณพิธี

ตลอดเวลา 7 วัน ที่ทำพิธีสวดคาถาปลาช่อนเทศน์พระยาคันคากนั้น คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนจะสละเวลาดูแลบ้านให้ลูกหลานเพื่อออกไปวัดร่วมฟังเทศน์ พฤติกรรมดังกล่าวของชาวบ้านทั้งคนหนุ่มสาว และคนเฒ่าคนแก่เป็นการแสดงออกถึงการให้ความร่วมมือกัน แม้จะมีความเชื่อแตก

ต่างกันก็ตาม

พิธีกรรมที่เจ็ด คือพิธีตั้งครกตึงสาก พิธีกรรมนี้ทำในบริเวณใกล้เคียงกับพิธีสวดคาถาปลาต่อเทศน์พยาัคคาคก หลังจากเสร็จพิธีสวดคาถาปลาต่อเทศน์พยาัคคาคกในแต่ละวัน ชาวบ้านที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ร่วมกันทำพิธีตั้งนั่งกลอง เพื่อเสี่ยงทายขอฝน และร่วมกันจัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ โดยแบ่งออกเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิง หลังจากนั้นคนหนุ่มสาว เด็กๆ วัยรุ่น จะช่วยกันตั้งเสี่ยงทายขอฝน แม้ชาวบ้านกลุ่มนี้จะไม่มีความเชื่อในพิธีกรรมก็ตาม แต่ก็ร่วมทำพิธีตั้งครกตึงสากเพื่อความสนุกสนานตลอดเวลา 7 วัน

พิธีกรรมที่แปด คือ พิธีเซิ้งแม่นางตั้ง พิธีกรรมนี้มีส่วนที่คล้ายกับพิธีสวดคาถาปลาต่อเทศน์พยาัคคาคกคือทำเพื่อเสี่ยงทายขอฝน ทุกครั้งที่ปีใดฝนแล้ง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความพร้อมเพรียงกันของชาวบ้านคือช่วยกันเตรียมการโดยช่วยกันหาอุปกรณ์ที่จะใช้ในพิธีกรรม เพื่อดำเนินพิธีกรรมนั้น ผู้ชายสูงอายุเป็นผู้นำทำพิธีกรรม ผู้หญิงจับกระดิ่ง ส่วนคนอื่นๆ ทั้งชายหญิง คนเฒ่าคนแก่ คนหนุ่มสาว และเด็กๆ ช่วยกันร้องเพลงแม่นางตั้งพร้อมกับปรบมือให้จังหวะ จนกว่าพิธีกรรมเสร็จสิ้นลง การทำพิธีเซิ้งแม่นางตั้งนี้ แม้คนหนุ่มสาวจะเข้าร่วมพิธีด้วยความไม่เชื่อว่าฝนจะตกหรือไม่ตกตามที่ได้เสี่ยงทายก็ตาม ซึ่งต่างจากคนเฒ่าคนแก่ การเข้าร่วมพิธีกรรม ไม่ว่าจะ เป็นวัยรุ่น ผู้หญิง ช่วยคนมีอายุถือกระดิ่ง เพราะแรงเหวี่ยงรุนแรง ร้องเพลงปรบมือ หรือแม้แต่ยืนดูก็ตาม เป็นการแสดงออกถึงเอาใจใส่กันในระหว่างทำพิธีกรรม ถือว่าเป็นพฤติกรรมของการให้ความร่วมมือแก่กันของชาวบ้าน

พิธีกรรมที่เก้า พิธีเซิ้งเซียงซ่อง เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อเสี่ยงทายขอฝน เช่นเดียวกับพิธีเซิ้งแม่นางตั้ง ซึ่งทำเป็นประจำในปีที่ฝนแล้ง เช่นเดียวกับพิธีสวดคาถาปลาต่อเทศน์พยาัคคาคก พิธีตั้งครกตึงสาก และพิธีเซิ้งแม่นางตั้ง พิธีกรรมนี้แม้คนหนุ่มสาวจะไม่เชื่อในผลเสี่ยงทายเหมือนคนเฒ่าคนแก่ แต่ก็ได้ให้ความร่วมมือกับคนเฒ่าคนแก่ คนหนุ่มสาวได้พูดจาหวานล่อม เชิญชวนให้เซียงซ่องลงมายังโลกมนุษย์ โดยมีหญิงวัยผู้ใหญ่ช่วยกันจับปลายไม้เซียงซ่อง มีชายสูงอายุเป็นผู้ช้อนหลักฝน หลักแล้งและเป็นผู้นำทำพิธีกรรม แม้หนุ่มสาวจะไม่เชื่อตามผลการเสี่ยงทาย เหมือนผู้สูงอายุ แต่การที่ได้เข้าร่วมในพิธีกรรม ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบนั้น ทำให้พวกเขาสนุกสนาน และยังเป็น การช่วยเหลือกัน

พิธีกรรมที่สิบ คือพิธีบูชาแม่โสนที่วัด ทำกันเป็นประจำทุกปีในวันบุญออกพรรษา แม้การบูชาแม่โสนที่วัดจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของบุญออกพรรษาก็ตาม แต่ชาวบ้านได้แสดงออกถึง

ความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแน่นเหนียว เห็นได้จากการช่วยกันเตรียมงาน ผู้ชายจัดสถานที่ รวมทั้งสถานที่บูชาแม่โพสพที่หน้าโบสถ์ ผู้หญิงเตรียมเครื่องปรุง กวนข้าวมธุปายาส เมื่อถึงวันบุญออกพรรษา ชาวบ้านชายหญิงต่างถือปืน โตอาหารของตนไปถวายพระภิกษุทั้งมือเช้าและเพล อาหารที่เหลือจากพระภิกษุฉันได้นำมาล้อมวงรับประทานร่วมกัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้สละเงินตามศรัทธาเพื่อซื้อเครื่องปรุงต่างๆ ที่นำมากวนข้าวมธุปายาส พร้อมทั้งนำรวงข้าวอ่อนที่เป็นน้ำนมจากนาของตน เพื่อเป็นส่วนประกอบของเครื่องปรุงข้าวมธุปายาส ช่วงเย็น ชาวบ้านหนุ่มสาวและเด็กๆ จะนำดอกไม้ธูปเทียนและรวงข้าวอ่อน หรือมานข้าวมาบูชาที่วัด บริเวณหน้าโบสถ์ แล้วช่วยกันกวนข้าวมธุปายาส ด้วยความสนุกสนาน หยอกล้อกัน จนเสร็จจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน รุ่งเช้า ชาวบ้านทุกวัย ตั้งแต่คนเฒ่าคนแก่ หนุ่มสาว เด็กๆ ได้นำอาหารคาวหวาน ขนมต้มมาทำบุญที่วัดอีกครั้ง ในพิธีตักบาตรเทโว เสร็จพิธีนี้แล้วญาติโยมได้แบ่งขนมต้มให้แก่ชาวบ้าน พิธีบูชาแม่โพสพที่วัดนี้ แม้คนหนุ่มสาวที่เข้าร่วมพิธีจะไม่เข้าใจในความหมายของพิธีกรรม หรือมิได้ทำด้วยสำนึกในบุญคุณของแม่โพสพเหมือนคนเฒ่าคนแก่ แต่ได้ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ และร่วมพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุด

พิธีกรรมที่ 11 คือ พิธีบุญข้าวเฒ่า ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านได้เลิกทำบุญข้าวเฒ่า เนื่องจากชาวบ้านได้รื้อครกตำข้าวทั้งหันมาสีข้าวกิน ด้วยโรงสี เพราะเห็นว่ามีความสะดวกกว่าสีด้วยเครื่องสีมือและครกตำข้าว ครกตำข้าวหรือครกมอ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ชาวบ้านใช้ตำข้าวเฒ่าเมื่อรื้อทิ้งทุกหลังคาเรือน จึงไม่มีเครื่องมือตำข้าวเฒ่าอีกต่อไป

พิธีกรรมที่ 12 คือ พิธีบุญข้าวจี ชาวบ้านได้เลิกทำในรูปพิธีกรรมของชุมชนมานานแล้ว แต่ได้หันมาจีข้าวที่บ้านของตนจึงนำไปถวายพระภิกษุที่วัด ต่อมาจำนวนผู้ทำข้าวจีไปถวายพระลดน้อยลงเรื่อยๆ จนเกือบหมดไป เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเชื้อเพลิงที่ทำจากถ่านของผืน เพราะเลิกการหาผืนตามป่าใกล้ชุมชน พร้อมกันนี้ชาวบ้านได้หันมาใช้เตาแก๊สหุงต้มอาหาร นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านยังมีเหตุผลเกี่ยวกับการทำบุญด้วยข้าวว่าสามารถให้ทานข้าวแก่พระภิกษุทุกเช้า โดยการใส่บาตร ทำให้ได้บุญเช่นเดียวกับการให้ทานข้าวจี

พิธีกรรมที่ 13 คือ พิธีบุญกุ่มข้าวใหญ่ ปัจจุบันพบว่าพิธีกรรมนี้ชาวบ้านทำ 3-4 ปีต่อครั้ง เนื่องจากวัดมีรายได้จากทางอื่นมากกว่า เช่น รายได้จากกฐินสามัคคี รายได้จากบุคคลผู้มีจิตศรัทธา อย่างไรก็ตาม การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ แม้จะทำกันน้อยลงคือ 3-4 ปีต่อครั้ง และไม่มีพิธีสงฆ์ เหลือเพียงการที่ชาวบ้านนำข้าวเปลือกคนละ 5-10 กิโลกรัมมากองรวมกัน แล้วขายนำเงินเข้าวัดก็ตาม แต่พฤติกรรมการให้ข้าวเปลือกเพื่อขายเป็นเงินมอบให้แก่วัดนั้นเป็นการแสดงออกถึงความพยายาม

ของชาวบ้านในการกระชับความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

พิธีกรรมในระดับชุมชนทั้ง 13 พิธีกรรมนี้ ชาวบ้านดงทองยังคงถือปฏิบัติกันเป็นส่วนใหญ่ ได้เลิกทำเป็นบางพิธีกรรมเท่านั้น ได้แก่ พิธีบุญข้าวเม่า พิธีบุญข้าวจี แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงเห็นความสำคัญของพิธีกรรมที่มีต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผูกพันชาวบ้านให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า "ทานำกันเฮ็ดบุญนำกันมันเป็นพี่เป็นน้อง" มีความหมายถึงการที่ชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญทำทานทำให้เกิดความผูกพันต่อกันเหมือนกับเป็นพี่น้องกัน

สรุปว่าสมมติฐานข้อที่ 4 ความต้องการด้านจิตใจในระดับชุมชนมีผลกระทบต่อพิธีกรรม เป็นความจริงตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อ 4 คือ สภาพแวดล้อมของชุมชนมีผลกระทบต่อพิธีกรรม สภาพแวดล้อมของชุมชน หมายถึง น้ำฝน ดิน ฟ้า และสัตว์ ของบ้านดงทอง หมู่ 1 ตำบลดงทอง อ.เมือง จ.ยโสธร สภาพแวดล้อมดังกล่าวมีผลกระทบต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าว (ดูตารางที่ 5.3)

ตาราง 5.3 สภาพแวดล้อมของชุมชนมีผลกระทบและไม่มีผลกระทบต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

ลำดับที่	พิธีกรรมในระดับชุมชน	มี	ไม่มี
1	น้ำฝน	/	
2	ดิน	/	
3	สัตว์ (ควาย)	/	
4	สัตว์ที่ทำลายต้นข้าว (หนอน บึง ปู)	/	
5	พืช ที่ทำลายต้นข้าว (ต้นแพงพวยและหญ้า)	/	

สิ่งแวดล้อมแรก คือ น้ำฝน เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการทำนาปลูกข้าวของชาวบ้านดงทอง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านได้อาศัยน้ำฝน จึงทำนาได้ปีละครั้ง ในบ้านดงทองนั้น แม้จะมีแหล่งเก็บกักน้ำ เป็นหนองสาธารณะ แต่ก็มีปัญหาเกี่ยวกับการนำน้ำขึ้นมาใช้ เนื่องจากต้องใช้เครื่องสูบน้ำ ทำให้ต้องใช้จ่ายเงินเพิ่มขึ้นเป็นค่าน้ำมัน และใช้ได้เฉพาะนาที่อยู่รอบหนองน้ำเท่านั้น ส่วนน้ำจากลำน้ำชี ไม่สามารถนำมาใช้ในการทำนาได้ เนื่องจากไม่มีระบบชลประทาน ดังนั้นชาวบ้านจึงทำน่าน้ำฝน ซึ่งทำนาได้เพียงปีละครั้ง ในขณะที่ชาวบ้านต้องปลูกข้าวเพื่อบริโภคและขายเป็นหลัก จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า บางปีน้ำท่วม บางปีฝนแล้ง บางปีประสบปัญหาทั้งน้ำท่วมและฝนแล้ง ด้วยเงื่อนไขทางธรรมชาติดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) โดยการทำพิธีขอฝน ได้แก่ บุญบั้งไฟ พิธีสวดคาถาปลาต่อเทพเฝ้าคันคาก พิธีตั้งครกตั้งสาก พิธีเซียงนางตั้งและพิธีเซียงเซียงซ้อง พิธีกรรมเหล่านี้ชาวบ้านดงทองยังคงถือปฏิบัติเสมอมาจนทุกวันนี้

สิ่งแวดล้อมที่สอง คือ ดิน นับว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญประการหนึ่ง ทั้งนี้เพราะถ้าดินมีความอุดมสมบูรณ์จะให้ผลผลิตข้าวสูง ดินที่ชาวบ้านดงทองใช้ปลูกข้าว แม้จะอยู่ในภูมิภาคที่เป็นพื้นที่ลุ่มกว่าดินทำไร่ทำสวน และดินสร้างบ้านเรือนก็ตาม แต่จะมีน้ำแข็งในฤดูฝนเท่านั้น หลังจากนั้นดินจะแห้งแล้งในฤดูหนาวไปถึงฤดูร้อนซึ่งนับเป็นเวลานานหลายเดือน เนื้อดินจึงแห้งและขาดความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจึงหาวิธีการทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ เพื่อจะได้ผลผลิตข้าวในปีนั้นๆ สูง โดยการทำพิธีเอาฝุ่นใส่เนา จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านดงทองยังคงทำพิธีเอาฝุ่นใส่เนามากถึง 86% ของผู้ทำนา แม้จะมีการใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงดินก็ตาม

สิ่งแวดล้อมที่สาม คือ สัตว์ ในที่นี้หมายถึง ควาย ซึ่งเป็นแรงงานสำคัญในการไถนา คือ ไถตะและไถแปร ควายจึงถูกใช้แรงงานตั้งแต่ไถเตรียมดินกลบวัชพืชไปจนถึงไถเพื่อปักดำ หากบ้านใดไม่มีควายจะต้องซื้อตัวใหม่ หรือเช่าควายจากคนอื่น ปัจจุบันนี้แม้ชาวบ้านเริ่มมีการจ้างรถไถเดินตามเพื่อไถตะปรับสภาพดิน กลบวัชพืชก็ตามแต่ควายก็ยังเป็นแรงงานสำคัญในการไถนา จะเห็นได้จากจำนวนชาวบ้านที่ยังคงเลี้ยงควายมีมากถึง 98 หลังคาเรือน ส่วนผู้ที่ทำนาแต่ไม่มีควาย ได้เช่าจากญาติพี่น้องหรือคนอื่น กล่าวได้ว่าควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่ออาชีพทำนาของชาวบ้านดงทอง หากควายเจ็บป่วยจะเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการทำนาในปีนั้น ดังนั้นเจ้าของควายจะบอกกล่าวแก่ควายเมื่อถึงวันจูงออกจากคอกไปไถนาวันแรก และวันสุดท้ายไถนาหรือคราดนาเสร็จ นอกจากนี้ยังได้กล่าวฝากฝังให้ผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน ได้ดูแลควายไม่ให้เจ็บป่วย ในพิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีเลี้ยงผีปู่ตานาและพิธีไถแอกนา

สิ่งแวดล้อมที่ 4 คือ สัตว์ที่ทำลายต้นข้าว ได้แก่ ตัวหนอน ตัวบ้ง และปู สัตว์ดังกล่าวนี้เป็นศัตรูที่สำคัญของต้นข้าว หลายปีมาแล้วที่ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนประสบปัญหาโรคหนอนกอ फैลี่ยไปจากตัวบ้ง ตัวหนอน และประสบปัญหาปูกัดต้นข้าว จึงกำจัดด้วยการฉีดยาฟูราดาน และใช้โพลิดอล แต่ชาวบ้านก็ยังฝากฝังต้นข้าวให้ผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน ให้ดูแลรักษาต้นข้าวเรื่อยมาในพิธีโถงแอกนา พบว่ามี 52.9% พิธีปักกกแอก พบว่า 18.3% พิธีช้่านา มีผู้ทำมากถึง 77.2% พิธีเลี้ยงผีตาแอก ยังคงมีผู้ถือปฏิบัติ 1 หลังคาเรือน (หลักการปักดำเสร็จ) และพิธีฝากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวประดับดิน มีผู้ถือปฏิบัติถึง 42.6%

สิ่งแวดล้อมที่ 5 คือ นирที่เป็นศัตรูของต้นข้าว ได้แก่ ต้นแพงพวย และหญ้าที่ขึ้นในนาข้าว แม้ในคำอ้อนวอนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติของชาวบ้านจะไม่กล่าวถึง ศัตรูของต้นข้าวที่เป็นผักแพงพวย และหญ้าก็ตาม แต่ความหมายของศัตรูข้าวจะครอบคลุมศัตรูข้าวทั้งที่เป็นสัตว์และพืชด้วย จากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวบ้านที่ประสบปัญหาศัตรูข้าวเป็นพืช มีจำนวน 48 หลังคาเรือน ชาวบ้านทั้ง 48 หลังคาเรือนนี้ ได้ใช้ยาปราบต้นแพงพวย และหญ้า ในขณะที่เดียวกันกับที่ยังคงทำพิธีกรรมเพื่อฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน จำนวน 44 หลังคาเรือน อีก 4 หลังคาเรือนได้เลิกการทำทุกพิธีกรรม จึงกล่าวได้ว่าแม้ชาวบ้านจะใช้เทคโนโลยีใหม่ปราบศัตรูข้าว แต่ก็ยังทำพิธีกรรมเพื่ออ้อนวอนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ดูแลรักษาต้นข้าว ซึ่งมีจำนวนมากว่าผู้ไม่ทำพิธีกรรม

การทำนาปลูกข้าวของชาวบ้านดงทองที่อาศัยน้ำฝนเพียงปีละครั้ง ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เพราะระยะเวลาของฤดูแล้งยาวนานติดต่อกัน 5-6 เดือน โดยมีควายเป็นแรงงานสำคัญที่ใช้ไถนา การทำนาของชาวบ้านนอกจากจะประสบปัญหาความไม่แน่นอนของน้ำฝนแล้ว ชาวบ้านยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับศัตรูของต้นข้าว ได้แก่ ตัวหนอน ตัวบ้ง ปู ตลอดจนต้นแพงพวย หญ้าที่สามารถขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็วในนาข้าว ดังนั้นการพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเป็นวิธีการสำคัญที่ชาวบ้านนำมาปฏิบัติ โดยพวกเขากล่าวกันว่า "ขอหน้า เสร็ดไฮโล่นา ให้ขอหน้าขอฝนผู้อยู่เทิงบอกผู้อยู่ลุ่มให้รักษาต้นข้าวและวัวควาย" มีความหมายถึงการทำพิธีขอฝนจากผีแถนที่อยู่เบื้องบน เมื่อฤดูทำนามาถึง และบอกกล่าวแก่ผีตาแอก แม่ธรณี เจ้าถิ่นเจ้าฐาน ซึ่งสถิตย์อยู่ตามที่นาให้ดูแลรักษาวัวควาย อย่าให้เจ็บป่วยดูแลต้นข้าวไม่ให้ถูกทำลายจากศัตรูที่เป็นทั้งสัตว์และพืช

สรุปว่าสมมติฐานข้อที่ว่า สภาพแวดล้อมของชุมชนมีผลกระทบต่อพิธีกรรมเป็นความจริงตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อ 5 คือ การรับนวัตกรรมที่ไม่ใช้วัตถุดิบผลกระทบต่อพฤติกรรม นวัตกรรมที่ไม่ใช้วัตถุ หมายถึง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ แต่มีความสำคัญ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคน ได้แก่ ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ และสัญลักษณ์ นวัตกรรมที่มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อของชาวบ้านดงทอง คือ ความรู้ใหม่ ค่านิยมใหม่ที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ระบบสื่อสาร และการศึกษาสูงขึ้นของชาวบ้าน ดังนี้

1. **เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ถูกส่งออกไปให้คำแนะนำชาวบ้านดงทอง ได้แก่**

เกษตรตำบล ได้ออกไปแนะนำให้ชาวบ้านใช้ข้าวพันธุ์เกษตร แทนข้าวพันธุ์พื้นบ้าน โดยอ้างว่าจะให้ผลผลิตสูงมากกว่าเดิม ทำให้ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจกับข้าวพันธุ์เกษตร คือ ข้าวเหนียวสันป่าตอง ข้าวเหนียว ก.ช.6 และข้าวเจ้าหอมมะลิ เมื่อชาวบ้านใช้ข้าวพันธุ์เกษตรมากขึ้นเป็นผลต่อความเชื่อที่เคยมีต่อบุญคุณของแม่โพสพที่เคยชอบเลี้ยงชีวิตของชาวบ้าน เปลี่ยนมาเป็นข้าวพันธุ์ใหม่ที่เกิดจากการวิจัยทดลองและหาได้โดยการนำข้าวพันธุ์พื้นบ้านแลกเปลี่ยนจากเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล หรือซื้อพันธุ์จากแหล่งอื่น ดังนั้นจึงพบว่ามี การเปลี่ยนแปลงในจำนวนผู้ทำพิธีบูชาแม่โพสพที่บ้านลดน้อยลง จากที่เคยทำทุกหลังคาเรือน มีผู้เลิกบูชาแม่โพสพ ส่วนผู้ที่ยังทำพิธีบูชาอยู่นั้นพบว่าบางคนทำพิธีนี้โดยไม่เข้าใจวัตถุประสงค์

นอกจากนี้เกษตรตำบลยังได้แนะนำให้ชาวบ้านรู้จักการใช้ยาปราบศัตรูข้าว คือ แนะนำการใช้ยาโพลิดอล ฟุราดาน ยาฉีดกำจัดต้นแวงพวยและหญ้า พร้อมกับแนะนำการใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นข้าว และยาปราบศัตรูข้าวมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อเดิม ที่เคยมีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติคอยดูแลรักษาต้นข้าว ได้กลายมาเป็นความรู้ใหม่ที่นำมาใช้ เน้นผลผลิตด้วยปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และรักษาต้นข้าวด้วยยาปราบที่เป็นสารเคมี จึงพบว่าชาวบ้านทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการฝากฝังและดูแลรักษาต้นข้าวลดน้อยลง

เจ้าหน้าที่สหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตร เป็นสื่อนำความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยเคมีมาใช้บำรุงต้นข้าว จะทำให้ได้ผลผลิตสูง การแนะนำจากเจ้าหน้าที่สหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตร เป็นผลให้ชาวบ้านเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี ในปริมาณไม่มากนักกับระยะแรก เมื่อเห็นว่าได้ผลผลิตมากกว่าเดิม โดยสังเกตจากบริเวณที่หว่านปุ๋ย ต้นข้าวจะออกรวงดก ชาวบ้านจึงนิยมใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้นทั้งปริมาณ และจำนวนผู้ใช้ การใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงต้นข้าวให้ได้ผลผลิตสูงกว่าเดิมนี้ เป็นผลให้ความเชื่อที่เคยมีต่อผีตาแอก แม่ธรณี ผีเจ้าถิ่นเจ้าฐานในการดูแลรักษาต้นข้าวเปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยเชื่อว่า อำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวจะดูแลรักษาต้นข้าวให้เจริญงอกงาม มาเป็นความรู้ใหม่

เกี่ยวกับการบำรุงต้นข้าวให้เจริญงอกงามด้วยการใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการฝากฝังให้อำนาจเหนือธรรมชาติดูแลรักษาต้นข้าวลดน้อยลง ชาวบ้านบางคนเลิกทำทุกพิธีกรรม พบว่ามี 4 หลังคาเรือน

เจ้าหน้าที่จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพการทำนาของชาวบ้าน โดยสนับสนุนด้านการเงิน ให้ชาวบ้านกู้ยืมเพื่อซื้อเทคโนโลยีใหม่หรือจัดหาให้โดยให้ชาวบ้านผ่อนชำระเมื่อขายข้าวแล้ว จากการเก็บข้อมูลพบว่า ชาวบ้านซื้อปุ๋ยเคมีจาก ธ.ก.ส. มีจำนวน 108 หลังคาเรือน กู้เงินเพื่อซื้อเครื่องสูบน้ำ มีจำนวน 27 หลังคาเรือน กู้เงินซื้อรถไถดำ จำนวน 7 หลังคาเรือน และกู้เงินซื้อรถไถเดินตาม มีจำนวน 6 หลังคาเรือน การให้ความรู้แก่ชาวบ้าน โดยการแนะนำให้ใช้เทคโนโลยีใหม่ และยังอำนวยความสะดวกในการจัดหาให้แก่ชาวบ้าน เพื่อนำมาใช้ในการทำนาปลูกข้าว เป็นผลให้ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป ยังผลกระทบต่อการทำพิธีกรรมน้อยลง

นักนากรจากหน่วยงานพัฒนาชุมชน มีบทบาททางอ้อมต่อการนำค่านิยม ความรู้ใหม่ในการทำนาแก่ชาวบ้าน กล่าวคือ นักนากรได้จัดกิจกรรมอบรมและศึกษาดูงานนอกสถานที่ แก่ผู้นำชุมชนได้ กำหนด ผู้นำบ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ขณะที่ผู้นำชุมชนดังกล่าวนี้กำลังศึกษาดูงาน ในท้องถิ่นอื่น ได้พบเห็นชาวบ้านในท้องถิ่นอื่นใช้เทคโนโลยีใหม่ทำนา ได้แก่ รถไถเดินตาม ล้อเข็นลานผ้า การใช้รถบรรทุกข้าว โดยบรรจุลงในกระสอบปุ๋ย และการทำนาหว่าน เมื่อกลับจากศึกษาดูงาน ได้นำความรู้ใหม่นี้มาเผยแพร่ภายในชุมชน เมื่อชาวบ้านใช้เทคโนโลยีดังกล่าว ทำให้เกิดความสะดวกมากขึ้น จึงนิยมเอาอย่างกัน เป็นผลให้ความเชื่อที่เคยมีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป และส่งผลกระทบต่อการทำพิธีกรรม เพื่อบอกกล่าวแก่ผีตาแสดก่อนทำนา และพิธีเอาข้าวใส่ยุ้ง พิธีเอาข้าวใหม่ออกจากยุ้งลดน้อยลง

2. ระบบการสื่อสาร

ระบบการสื่อสารครั้งแรกที่ชาวบ้านดงทองได้รับเป็นระบบสื่อสาร ทางวิทยุ ให้ความรู้แก่ชาวบ้านในรูปของการโฆษณาสินค้า ทำให้ชาวบ้านได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูข้าว อย่างต่อเนื่อง เกิดการยอมรับและนำมาใช้มากขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านมีวิทยุใช้ในชุมชนครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 การสื่อสารทางโทรทัศน์เข้ามาในชุมชนเป็นครั้งแรก ทำให้การรับข่าวสารเกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ ในการทำนากว้างยิ่งขึ้น ได้แก่การโฆษณา รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านดงทองมีวิทยุแทบทุกครัวเรือน ผู้ไม่มี

โทรทัศน์ พบว่ามีเพียง 2 หลังคาเรือน แสดงให้เห็นว่า จำนวนผู้รับระบบสื่อสารทางวิทยุโทรทัศน์มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นเวลานาน ย่อมส่งผลกระทบต่อความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวให้ลดน้อยลง

3. การรับการศึกษาสูงขึ้น

การศึกษาสูงขึ้นของชาวบ้านแดงทองมีอิทธิพลต่อความเชื่อความคิด ตลอดจนค่านิยมของชาวบ้าน จากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวบ้านนิยมให้ลูกหลานเรียนหนังสือต่อระดับสูงขึ้น ดังจะพบว่ามีโรงเรียนมัธยมประจำตำบลตั้งอยู่ในชุมชนบ้านแดงทอง หรือหากจะเดินทางเข้ามาเรียนที่ตัวเมืองก็ไม่ห่างจากชุมชนนัก ในระดับมัธยมต้น มัธยมปลาย ทั้งสายสามัญ และสายอาชีพ ซึ่งเปิดการศึกษาระดับ ปวส. (ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง) หลายคนศึกษาต่อระดับปริญญาที่จังหวัดใกล้เคียง และที่กรุงเทพฯ ปัจจุบันพบว่าลูกหลานชาวบ้านแดงทองจบการศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ถึง ระดับปริญญาโทมีจำนวน 176 คน อยู่ระหว่างศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงระดับปริญญาโท มีจำนวน 82 คน ยิ่งชาวบ้านได้รับการศึกษาสูงขึ้นเท่าใด ย่อมมีความเชื่อที่มีเหตุผลสามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้ เช่น ชาวบ้านที่ได้รับการศึกษาสูงจะมีความเชื่อว่าบุ๋มเค็มสามารถทำข้าวเจริญงอกงามให้ผลผลิตสูง ไม่ใช่การฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแฉง แม่ธรณี เจ้าถิ่น เจ้าฐาน แม่โพสพ

จึงกล่าวได้ว่าการรับนวัตกรรมที่ไม่ใช่วัตถุเข้าสู่ชุมชนด้วยการผ่านทางเจ้าหน้าที่ของรัฐ ระบบการสื่อสาร และระบบการศึกษาที่สูงขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ ค่านิยมดั้งเดิมของชาวบ้าน จากที่เคยเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่ลบล้างการกระทำให้ได้ผลผลิตสูงกลายเป็นการหันมานิยมเทคโนโลยีใหม่ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ได้ผลผลิตสูงจริง ซึ่งสามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้ ส่งผลให้มีการทำพิธีกรรมน้อยลง (ดูตารางที่ 5.4)

ตาราง 5.4 แนวทรรวมที่ไม่ใช้วัตถุมีผลกระทบต่อระดับพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

ลำดับที่	แนวทรรวมที่ไม่ใช้วัตถุ	ระดับพิธีกรรม		
		มากขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง
1	เจ้าหน้าที่ของรัฐ (เกษตรตำบล สหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการเกษตร ธกส. พัฒนากร			/
2	ระบบการสื่อสาร (วิทยุ โทรทัศน์)			/
3	การรับการศึกษาสูงขึ้น			/

อิทธิพลของแนวทรรวมที่ไม่ใช้วัตถุดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อ ทศนคติของชาวบ้านให้หันมายอมรับเทคโนโลยีใหม่ในการทำนา และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เดียวกันการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวเริ่มลดน้อยลง

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า "ชุมชนนี้ไ้บ้านมีความรู้สมัยใหม่หลายชั้น บ่ยากพากันไหว้ผีบอกเจ้า เฮ็ดไฮเฮ็ดนาพากันไชบ่ย ไชยาข้าวกล้างามหลายกว่าเก่า" มีความหมายถึงการที่ชาวบ้านมีความรู้ใหม่และได้รับการศึกษามากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความเชื่อดั้งเดิม ทำพิธีกรรมกันน้อยลง และการใส่ปุ๋ยเคมี ใ้ยาปราบศัตรูข้าว ทำให้ข้าวในนาเจริญงอกงามกว่าเมื่อก่อน

สรุปว่าสมมติฐานข้อที่ ๖ การรับแนวทรรวมที่ไม่ใช้วัตถุมีผลกระทบต่อพิธีกรรมเป็นความจริงตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อ 6 คือ การรับแนวทรรวมที่ไม่ใช้วัตถุมีผลกระทบต่อพิธีกรรม แนวทรรวมที่เป็นวัตถุ หมายถึง สิ่งที่จับต้องได้ เช่น เครื่องจักร รถไถนาเดินตาม คราด ไถ จอบ เสียม บัญ วิทยาศาสตร์ ยาปราบศัตรูข้าว ข้าวพันธุ์เกษตร เป็นต้น แนวทรรวมที่เป็นวัตถุที่ชาวบ้านดงทอง รับเข้ามาใช้ในการทำนาปลูกข้าว ได้แก่ บัญวิทยาศาสตร์ ยาปราบศัตรูข้าว เครื่องสูบน้ำ ล้อเข็น

รถบรรทุก รถไถเดินตาม ลานผ้าและกระสอบปุ๋ยบรรจุข้าวเปลือก และข้าวพันธุ์เกษตรกร นวดกรรม
ที่เป็นวัตถุเหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการทำนา ได้ส่งผลกระทบต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว ดังนี้

ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ นำเข้ามาเผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 ใช้กันน้อยเพียง 4
หลังคาเรือน เมื่อพบว่าบริเวณที่หว่านปุ๋ยทำให้ต้นข้าวงามกว่าบริเวณใกล้เคียง จึงเพิ่มปริมาณใส่
ปุ๋ยมากขึ้น และขยายการใช้ออกไปหลายหลังคาเรือน ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านแดงทองใช้ปุ๋ยเคมีบำรุง
ต้นข้าวกันทั่วครัวเรือน ในอัตราเฉลี่ย 26.04 กิโลกรัมต่อไร่ ได้ผลผลิตประมาณ 250 กิโลกรัม
ต่อไร่ ช่วงเวลาที่ใส่ปุ๋ย ปีละ 2-3 ครั้ง ชาวบ้านกล่าวว่า "การบำรุงต้นข้าวด้วยปุ๋ยเคมี ทำให้
ได้ผลผลิตสูงเมื่อก่อนที่ยังไม่รู้จักการใช้ปุ๋ยเคมี ชาวบ้านจะบำรุงต้นข้าวด้วยปุ๋ยคอกเพียงอย่างเดียว"
ดังนั้นการใช้ปุ๋ยเคมีได้ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงความเชื่อ เดิมทีเคยฝากฝังต้นข้าวไว้กับอำนาจ
เหนือธรรมชาติ (super natural) จึงเป็นผลให้การทำพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวลดน้อยลง เช่น
พิธีเอาฝุ่นใส่เนา พิธีไถแอกนา พิธีปักกกแอก พิธีช้านา พิธีเลี้ยงตาแอก (หลังปักดำนาเสร็จ) พิธี
ฝากฝังต้นข้าวในวันบุญประดับดิน นอกจากนี้พิธีกรรมเฉลิมฉลองผลผลิตใหม่ด้วยการให้ทานข้าวทำบุญ
เพื่อผลบุญจะทำให้ได้ข้าวมากขึ้นในปีต่อๆ ไป ความเชื่อนี้ได้ลดน้อยลงเช่นเดียวกัน คือ พิธีบุญกุ่ม
ข้าวใหญ่ พิธีถวญข้าวลื้อ ข้าวเกวียน พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง และพิธีเอาข้าวออกจากยุ้ง การไม่ตักข้าว
ในวันเดือนดับ การนั่งยองๆ ตักข้าว บางพิธีกรรมหมดไป คือ บุญลาน สู้ขวัญข้าว พิธีบุญข้าวเม่า
พิธีบุญข้าวจี

ยาปราบศัตรูข้าว ยากำจัดศัตรูข้าวชนิดแรกที่ชาวบ้านนำเข้าไปใช้กำจัดปู คือ ยา
โพลีดอล ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 ใช้เพียง 2 หลังคาเรือน ในปีต่อๆ มาเพิ่มจำนวนผู้ใช้ยา
โพลีดอลหลายหลังคาเรือน เพราะเห็นว่าสามารถทำให้ปูตาย หลักการใช้ยาโพลีดอลของชาวบ้าน
แดงทองนี้จะใช้ยาในปีที่มีปูกัดทำลายต้นข้าว หากปีใดปูไม่กัดทำลายต้นข้าวก็จะไม่ใช้ยาปราบ ปัจจุบัน
พบว่า จำนวนผู้ใช้ยาโพลีดอลกำจัดปูมี 88 หลังคาเรือน ส่วนยาฟูราดาน (Furadan) ใช้กำจัด
โรคหนอนกอ โรคเพลี้ยไฟ ชาวบ้านกล่าวว่า "ต้นกล้าบริเวณใดเป็นโรคหนอนกอ โรคเพลี้ยไฟ
เมื่อหว่านยาฟูราดานโรคจะไม่แพร่ออกไป" ชาวบ้านบางคนจะหว่านยาฟูราดานลงทั่วแปลงกล้า
เพื่อป้องกันการเกิดโรคหนอนกอ โรคเพลี้ยไฟได้ ยาฟูราดานถูกนำมาใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531
และใช้กันเรื่อยมาในครัวเรือนที่ประสบปัญหาหนอนกอ เพลี้ยไฟ ปัจจุบันพบว่ามีชาวบ้านใช้ยา
ฟูราดานจำนวน 44 หลังคาเรือน ยาปรับศัตรูข้าวที่เป็นวัชพืชคือยา เซ็นจูรี ใช้กำจัดต้นแพงพวย
และหญ้าที่ขึ้นแทรกในแปลงข้าวที่ปักดำแล้ว ยาชนิดนี้เมื่อหว่านไปทั่วแปลงข้าวจะทำให้ต้นแพงพวย

ตายส่วนหญ้าไม่ขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมใช้เมื่อมีปัญหาวัวชิวดังกล่าว ยาเซ็นจูรีนำมาใช้ที่บ้านดงทอง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2526 โดยให้ยาเฉพาะในปีที่มีปัญหาต้นแพงพวย ต้นหญ้า และใช้นาแปลงที่มี วัวชิวดังกล่าวนั้น การใช้ยาปราบศัตรูข้าวได้เปลี่ยนแปลงความเชื่อใหม่ต่อชาวบ้านถึงการ ฟังพวอำนาจเหนือธรรมชาติให้หันมาฟังพยายาปราบศัตรูข้าว เมื่อนาข้าวตนเองประสบปัญหาต้นข้าว เป็นโรคหนอนกอ เหลี้ยไฟ มีปลู่มาก และมีต้นหญ้าต้นแพงพวยมาก ดังนั้นจึงมีผลต่อการทำพิธีกรรม ผากฝังต้นข้าวไว้อำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ พิธีไถแอกนา พิธีปักกกแอก พิธีซำนา พิธีเลี้ยง ตาแอก (หลังการปักดำ) พิธีผากฝังต้นข้าวในวันบุญข้าวประดับดิน

โรงสี ชาวบ้านนำเข้ามาใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 มีจำนวน 1 โรง แต่ชาวบ้าน ไม่นิยมใช้ ยังคงสีข้าวด้วยเครื่องมือพื้นบ้านประกอบด้วยครกมอง สีมือกระดิ่งผัดข้าว เเชิงร่อนข้าว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านต้องการรำไว้เลี้ยงสัตว์ ได้ข้าวมากกว่าสีจากโรงสี ไม่ต้องจ่ายเงิน (หาบละ 25 สตางค์) และชาวบ้านยังมีแรงงานในครัวเรือนพอที่ช่วยกันทำข้าว สีข้าวด้วยมือ ต่อมาแต่ละ ครัวเรือนขาดแคลนแรงงานส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการนิยมเรียนต่อในระดับมัธยมมากขึ้น ชาวบ้าน จึงหันมาใช้บริการโรงสี ทำให้จำนวนโรงสีมากขึ้น เครื่องมือสีข้าวพื้นบ้านจึงค่อยๆ ถูกรื้อออกไป ปัจจุบันพบว่า ครกมอง สีมือ ถูกรื้อทิ้งหมดแล้ว ทำให้ชาวบ้านขาดเครื่องมือทำข้าวเม่า จำนวนผู้ ทำข้าวเม่าลดลงเรื่อยๆ ปัจจุบันพบว่าการทำข้าวเม่าได้หมดไปเช่นเดียวกัน เป็นผลให้บุญข้าวเม่า อันเป็นพิธีกรรมให้ทานข้าวใหม่ของชาวบ้านดงทองหมดไป

เครื่องสูบน้ำ ชาวบ้านนำเครื่องสูบน้ำเข้ามาใช้สูบน้ำมาใช้ครั้งแรก ในปีพ.ศ. 2511 เพื่อสูบน้ำจากบ่อปลากลางหนองน้ำขึ้นใส่แปลงนาเพื่อตกกล้า หลังจากเกิดต้นกล้า แล้วน้ำในแปลง กล้าแห้งขอด ชาวบ้านจะสูบน้ำขึ้นใส่แปลงต้นกล้าอีก การใช้เครื่องสูบน้ำแก้ปัญหาหน้าแห้งในแปลง ต้นกล้า แม้จะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ในวงแคบ แต่ก็ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับวิธีหาน้ำมาใช้ทำนา โดยไม่ต้องรอน้ำฝนจากผืนดิน เพียงทางเดียวตามที่เคยเชื่อกันมา จากการสัมภาษณ์ (interview) ชาวบ้านพบว่า หากครัวเรือนใดมีปัญหา นาในแปลงกล้าแล้งขอด จะแก้ปัญหาโดยใช้เครื่องสูบน้ำของตน หรือยืมเครื่องสูบน้ำจากเพื่อนบ้านมาสูบน้ำจากหนองน้ำที่อยู่ บริเวณใกล้เคียงกันขึ้นมาใส่แปลงกล้า ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านมีเครื่องสูบน้ำ จำนวน 36 หลังคาเรือน

ล้อเข็นและรถบรรทุก ล้อเข็นเป็นพาหนะที่ชาวบ้านนำมาใช้แทนตะกร้าหามและ เกวียน ใช้ขนส่งภาระไปนา ขนฟืนใส่นา และขนข้าวเปลือกจากลานสู่ยุ้งข้าว ชาวบ้านเริ่มนำล้อเข็นมาใช้ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2508 ปัจจุบันพบว่ามียล้อเข็นจำนวน 124 หลังคาเรือน ในส่วนของการใช้ล้อ

เช่น ขนข้าวเปลือกจากลานสู้งข้าวนี้ทำให้เจ้าของข้าวสามารถทำกิจกรรมเก็บเกี่ยว นวด และขนข้าวเปลือกไปพร้อมๆ กันได้ทุกวัน ชาวบ้านเรียกว่า เก็บเกี่ยวไปนำ ฟาดไปนำ ขนขึ้นเล้าไปนำ พฤติกรรมดังกล่าวพบมีจำนวน 56 หลังคาเรือน ส่วนรถบรรทุก 4 ล้อ รถบรรทุก 6 ล้อ และรถอีแต่นชาวบ้านนิยมใช้คนผ่อนใส่มา ขนข้าวเปลือกใส่ยุ้งแทนการขนด้วยเกวียน ในส่วนของการขนข้าวใส่ยุ้งนี้พบว่า ชาวบ้านที่มีรถบรรทุกเป็นของตัวเอง จะทยอยขนข้าวเปลือกจากลานกลับบ้านทุกวัน พบว่ามี 39 หลังคาเรือน จึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะทยอยขนข้าวเปลือกใส่ยุ้งข้าวทุกวัน จนกว่าการเก็บเกี่ยวและฟาดข้าวจะเสร็จพร้อมกัน จึงไม่มีการก่อดมข้าวแล้วทำพิธีปลงข้าวเพื่อขอขมาแม่โพสพก่อนฟาดหรือตี พบว่ามีจำนวน 80 หลังคาเรือน และยังมีผลให้ชาวบ้านเลิกการเรียกขวัญแม่โพสพจากลานไปขึ้นยุ้งนาง อันเป็นพิธีกรรมที่เคยถือปฏิบัติในเที่ยวแรกของการขนข้าวเปลือกจากลานไปใส่ยุ้งที่บ้าน ส่วนผู้ที่รอขนข้าวเปลือกใส่ยุ้งครั้งเดียวหลังจากที่เก็บเกี่ยวและฟาดข้าวเสร็จแล้วนั้น มีทั้งผู้ที่จ้างรถบรรทุกขน ซึ่งจะรอวันฤกษ์ดีไม่ได้ ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าของรถ ในส่วนของผู้ที่มีรถบรรทุกตนเองและผู้ที่ยอดยอนทุกวัน (มีทั้งขนด้วยล้อเข็น และรถบรรทุก) แม้จะสามารถรอวันฤกษ์ยามดีได้ แต่ประสบปัญหาการลักขโมยข้าวในเวลากลางคืน ดังนั้นวันใดนวดเสร็จจะขนกลับบ้านด้วยทุกครั้ง จึงกล่าวได้ว่าชาวบ้านนิยมขนข้าวเปลือกจากลานสู่ยุ้งตามความสะดวกของตนและของผู้ขน พิธีกรรมขนข้าวใส่ยุ้งจึงเหลือเพียงรูปแบบของการเห็บใบคูน ใบยอที่ยู่ในวันแรกหรือวันสุดท้ายของการขนข้าวใส่ยุ้ง พบว่ามีเพียง 57 หลังคาเรือนเท่านั้น ส่วนอีก 79 หลังคาเรือนได้เลือกทำพิธีเอาขึ้นข้าวขึ้นยุ้ง

รถไถเดินตาม ชาวบ้านดงทองเริ่มใช้รถไถเดินตามครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 เพื่อไถตะปรับเนื้อดินให้ร่วนก่อนการไถแปร ปัจจุบันพบว่าผู้ใช้รถไถ ไถตะจำนวน 67 หลังคาเรือน ซึ่งชาวบ้านจะจ้างรถไถเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากผู้มียรถไถมีเพียง 6 คัน (1 คันต่อ 1 หลังคาเรือน) การจ้างรถไถจึงมีผลกระทบต่อภาระหนี้เกษตรกร เพราะมีการใช้รถไถแทนการไถตะด้วยควาย และยังคงขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าของรถไถด้วย จึงพบว่าในจำนวนผู้ใช้รถไถ 67 หลังคาเรือนไม่ทำพิธีไถแขก 35 หลังคาเรือน นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านได้ใช้รถไถ ไถนาปรับสภาพดินทำนาหว่านผสมกับการทำนาดำ ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนการผลิต ซึ่งจะเริ่มในเดือน 6 การทำนาหว่านถือว่าเป็นการเริ่มต้นลงมือปลูกข้าวเป็นผลให้ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนเลิกทำพิธีปักกกแขกด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าชาวบ้านทำนาหว่านผสมกับนาดำ จำนวน 17 หลังคาเรือน และไม่ทำพิธีปักกกแขกทั้ง 17 หลังคาเรือน

ลานผ้า ถูกนำมาใช้ในกิจกรรมเวดข้าว ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2532 ปัจจุบันพบว่ามีชาวบ้านใช้ลานผ้าพร้อมกับลานซี่ควายจำนวน 86 หลังคาเรือน พบผู้ที่ใช้ลานผ้าเพียงอย่างเดียว จำนวน 41 หลังคาเรือน ซึ่งสามารถย้ายลานเวดข้าวได้ตามความสะดวก เพื่อเวดข้าวพร้อมกับขนข้าวกลับบ้านได้ทุกวัน การไม่มีลานซี่ควายซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นลานถาวร เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนเลิกทำพิธีเลี้ยงผีตาแอกเพื่อแบ่งปันข้าวเปลือกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ และเลิกทำพิธีบุญลานด้วย

กระสอบปุ๋ยบรรจุข้าวเปลือก ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนใช้ปุ๋ยบำรุงต้นข้าว จึงมีกระสอบปุ๋ยเก็บไว้ทุกหลังคาเรือน ในปีพ.ศ. 2533 ชาวบ้านได้นำกระสอบปุ๋ยมาบรรจุข้าวเปลือก และใส่ล้อเข็นหรือใส่รถบรรทุก บรรทุกไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง หรือเก็บไว้ใต้ถุนเรือน เนื่องจากมีความสะดวกในการขนย้ายจากลานไปสู่ยุ้งข้าว และสะดวกในการนำไปสี หรือขาย การใช้กระสอบปุ๋ยบรรจุข้าวเปลือกนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำพิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง กล่าวคือชาวบ้านได้เลิกการนั่งยองๆ พร้อมด้วยขัน 5 เพื่อบอกกล่าวแก่แม่โพสพ คือข้าวเปลือกที่เทลงบนพื้นยุ้ง เนื่องจากข้าวถูกบรรจุในกระสอบปุ๋ย หลายหลังคาเรือนได้เก็บใต้ถุนเรือน รูปแบบของพิธีกรรม จึงเหลือเพียงการเห็นใบโพศ ใบยอไว้บนผนังยุ้งข้าวเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อพิธีเอาข้าวใหม่ออกจากยุ้ง เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนได้เก็บข้าวไว้ใต้ถุนเรือนดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อถึงเวลาเอาข้าวใหม่ออกไปสีกินจึงยกทั้งกระสอบ นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อพฤติกรรมการนั่งยองๆ เพื่อแสดงความเคารพแบบอบแม่โพสพก่อนตักข้าวออกไปกินทุกครั้ง ทั้งนี้เพราะข้าวบรรจุในกระสอบ

ข้าวพันธุ์เกษตร ได้แก่ข้าวเหนียวสันป่าตอง ข้าวเหนียว ก.ช.6 และข้าวเจ้าหอมมะลิ ชาวบ้านเริ่มนำข้าวพันธุ์เกษตรมาใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2511 ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านใช้ข้าวพันธุ์เกษตรทุกหลังคาเรือน แต่ละครัวเรือนใช้พื้นที่ปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิมากกว่าข้าวเหนียว เพราะขายได้ราคาสูงกว่า ยกเว้นเพียง 2 หลังคาเรือน ปลูกเฉพาะข้าวเหนียวเนื่องจากมีที่น้าน้อย จึงปลูกข้าวเหนียวแต่เพื่อกิน กล่าวคือ ขายได้เกวียนละประมาณ 4,700 บาท ข้าวเหนียวสันป่าตอง ราคาเกวียนละ 4,000 บาท และข้าวเหนียว ก.ช.6 ราคาเกวียนละ 4,000 บาท การใช้ข้าวพันธุ์เกษตร นอกจากจะขายได้ราคาดีแล้ว (ข้าวเจ้าหอมมะลิ) เมื่อบำรุงด้วยปุ๋ยเคมีทำให้ได้ผลผลิตสูงอีกด้วย คือ ได้ผลผลิตโดยเฉลี่ย 250 กิโลกรัมต่อไร่

การใช้ข้าวพันธุ์เกษตรดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าเป็นพันธุ์ข้าวที่ได้จากการวิจัยทดลอง ได้ให้ผลผลิตสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง เมื่อมีการบำรุงด้วยปุ๋ยเคมี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ความเชื่อของชาวบ้านที่เคยมีต่อแม่โพสพให้น้อยตามลงไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นพิธีบูชาแม่โพสพที่บ้าน และที่วัดในวันออกพรรษา พิธีปลงข้าวเพื่อขอขมาแม่โพสพก่อนนวด พิธีเรียกขวัญแม่โพสพ พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง พิธีตักข้าวใหม่ออกจากยุ้ง การแสดงความเคารพนบนอบแม่โพสพด้วยการนั่งยองๆ ก่อนตักข้าวเปลือกออกไปสีกิน ตักข้าวสารออกจากหม้อเก็บข้าวสาร เพื่อนั่งหรือหุงกิน และการไม่ตักข้าวในวันเดือนดับ

การนำนวัตกรรมที่ไม่ใช่วัตถุตั้งกล่าวมาใช้แทนเครื่องมือทำนาแบบเดิมของชาวบ้าน ได้ส่งผลต่อการทำพิธีกรรม หลายพิธีกรรมได้แก่ พิธีเอาฝุ่นใส่เนา พิธีขอฝน พิธีไถแอกนา พิธีเลี้ยงปูนา พิธีปักกกแอก พิธีช้อนา พิธีเลี้ยงผีตาแอก (หลักปักดำนาเสร็จ) พิธีฝากฝังต้นข้าวไว้กับผีตาแอกในวันนุญข้าวประดับดิน และนุญข้าวสาก พิธีบูชาแม่โพสพ พิธีเกี่ยวกกแอก พิธีปลงข้าว บุญคุณลาน การเรียกขวัญแม่โพสพ พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้ง พิธีตักข้าวใหม่ออกจากยุ้ง และการนั่งยองๆ ตักข้าวเปลือกในยุ้ง ตักข้าวสารในหม้อ (ดูตารางที่ 5.5)

ตาราง 5.5 นวัตกรรมที่เป็นวัตถุที่มีผลกระทบต่อระดับพิธีกรรม

ลำดับที่	นวัตกรรมที่ไม่ใช่วัตถุ	ระดับพิธีกรรม		
		มากขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง
1	บัญชีวิทยาศาสตร์			/
2	ยาปราบศัตรูข้าว			/
3	โรงสี			/
4	เครื่องสูบน้ำ			/
5	ล้อเข็น รถบรรทุก			/
6	รถไถเดินตาม			/
7	ลานผ้า			/
8	กระสอบปุ๋ย บรรจุข้าวเปลือก			/
9	ข้าวพันธุ์เกษตรกร			/

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ระดับพิธีกรรมน้อยลงไปจากเดิม ชาวบ้านได้กล่าวถึงเรื่องนี้กันว่า "ซุมีนี่เฮ็ดไฮ เฮ็ดนาแบบสมัยใหม่ อันได้พอทิมกะทิม อันได้พอวางกะวาง อยากรได้หลายกะใส่บ่หลายน้ำแห้งกระสุบขึ้นใส่ จ้างรถไถ บ่ได้ยากนำวุ้นน้ำควาย" มีความหมายถึงการทำนาปัจจุบันของชาวบ้านมีการใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น ถ้าต้องการผลผลิตมากต้องใส่ปุ๋ยมาก หากน้ำแห้งใช้เครื่องสูบน้ำ สูบน้ำใส่นา มีการจ้างรถไถแทนควาย ในขณะที่เดียวกันความเชื่อและพิธีกรรมจะค่อยๆ ถูกทอดทิ้งเลิกถือปฏิบัติ เพราะมีนวัตกรรมใหม่เข้ามาแทนที่

สรุปว่าสมมติฐานข้อที่ว่า การรับนวัตกรรมที่เป็นวัตถุมีผลกระทบต่อพิธีกรรมเป็นความจริงตามสมมติฐาน

ผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

1. ระบบนิเวศวิทยาถูกทำลาย ผลจากการนำเอาเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้ในการทำนาปลูกข้าว นอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว (rituals rice) แล้ว ยังส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ในนาข้าว คือความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ และสัตว์ ในนาข้าวของชาวบ้านถูกทำลายในลักษณะดังนี้

ดินเสื่อมคุณภาพ เพราะชาวบ้านใส่ปุ๋ยเคมีติดต่อกันเป็นเวลายาวนานร่วม 30 ปี เพื่อเพิ่มผลผลิตนั้น โดยลืมไปว่าโดยธรรมชาติแท้จริงของดินมีความอุดมสมบูรณ์ อันเกิดจากกระบวนการทางนิเวศวิทยา อันเกิดจากซากพืชซากสัตว์ และของเสียที่มนุษย์ถ่ายเทลงปะปนอยู่เสมอ นั่นคือความอุดมสมบูรณ์ของผิวหน้าดิน เมื่อชาวบ้านใส่ปุ๋ยเคมีมากๆ เป็นเวลานานจะทำให้เนื้อดินแข็ง ต้องแก้ปัญหาดูด้วยการจ้างรถไถแทนควาย และยังต้องใส่ปุ๋ยในปริมาณเพิ่มขึ้นอีก ปัญหาดังกล่าวนั้นพบกับชาวบ้านทุกหลังคาเรือนที่ทำนา พวกเขามักจะหยุดกันถึงการจ้างรถไถเพราะสงสารควาย ที่ต้องทำงานหนักกว่าเดิมเพราะดินแข็ง และยังต้องซื้อปุ๋ยใส่หน้าข้าวเพิ่มขึ้น ทั้งๆ ที่พื้นที่ทำนาเท่าเดิม ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มต้นทุนการผลิต

ผลเสียอันเกิดจากการใช้ยาปราบศัตรูข้าว และการใส่ปุ๋ยเคมี ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าตม น้ำฝนที่แช่ขังในนาข้าวเหมือนเมื่อก่อน ต้องนำน้ำฝนจากตมที่บ้านบรรจุใส่ขวดพลาสติก หรือใส่ถุงพลาสติกนำไปตมที่นา นอกจากนี้การใช้ยาปราบศัตรูข้าวทำให้ชาวบ้านยิ่งประสบปัญหาปริมาณมากขึ้น หรือแม้แต่โรคพืชที่ไม่เคยพบมาก่อน ได้เกิดขึ้นกับต้นข้าวของบ้านแดงทอง คือโรคหนอนกอ โรคเพลี้ยไฟ เกี่ยวกับปัญหานี้ชาวบ้านได้กล่าวถึงว่ายิ่งใส่ยาฆ่าบูและฉีดยาฆ่าหนอน ก็ยังมีมากขึ้นทุกปี

ปลาตาย ชาวบ้านดงทองประสบปัญหาปลาในนาข้าวตายตั้งแต่วันที่ 2521 เป็นต้นมา ตัวที่ไม่ตายจะมีบาดแผลตามตัว เรียกกันว่าปลาเป็นโรค ซึ่งหาสาเหตุไม่พบ ได้แต่สันนิษฐานกันว่า มีสาเหตุมาจากการใส่ปุ๋ยเคมี และฉีดยาปราบศัตรูข้าว เมื่อปริมาณสะสมมากขึ้นทำให้ปลาตาย และเป็นบาดแผลได้ ปัญหาดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าบริโภคน้ำปลา ทั้งๆ ที่ปลาเป็นอาหารหลักที่ ชาวบ้านนิยมรับประทานมากกว่าเนื้อสัตว์อื่นๆ เพราะหาได้ง่าย นอกจากนี้ยังขาดรายได้จากการ ขายปลาในฤดูจับปลาจากบ่อกลางหนองน้ำ

ไล่เดือนมีจำนวนน้อยลง จากการสัมภาษณ์และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม พบว่าไล่เดือน ในนาข้าวมีน้อยลงกว่าเมื่อก่อน ไล่เดือนเป็นสัตว์ที่ไม่ทำลายต้นข้าว แต่มีประโยชน์ในการช่วย พรวนดินให้ร่วน มูลของไล่เดือนยังเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน

จึงกล่าวได้ว่าเทคโนโลยีใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหา ใหม่ๆ ขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาดินถูกทำลายความสมบูรณ์ที่เคยมีในธรรมชาติ น้ำในนาข้าวเป็นพิษ ปลาเกิดโรครบาด ศัตรูข้าวมีภูมิต้านทานยาที่ใช้ปราบสูงขึ้น นอกจากนี้สารเคมียังอาจจะเป็น อันตรายต่อไล่เดือนในดินอีกด้วย

2. การลงทุนสูงขึ้น ผลจากการที่ชาวบ้านรับเอานวัตกรรมเข้ามาใช้ในการทำนาเพื่อ เพิ่มผลผลิต เพื่อสนองตลาด แตกต่างจากการผลิตแบบดั้งเดิมเพื่อบริโภคเท่านั้น หากมีส่วนเกิน (surplus) จึงขาย เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตหาได้จากธรรมชาติ ได้แก่ การบำรุงความอุดม สมบูรณ์ของดินด้วยปุ๋ยคอกจากมูลวัวควายที่เลี้ยงไว้ใช้แรงงาน คราด ไถ และเครื่องมืออื่นๆ ผลิตขึ้นใช้เองจากวัตถุดิบที่หาได้ในชุมชนหรือตามป่าใกล้ชุมชน จะซื้อเพียงบางส่วนที่เป็นโลหะ ซึ่ง ชาวบ้านผลิตขึ้นใช้เองไม่ได้ ได้แก่ ใบจอบ ใบเสียม ใบมีด ใบพรวน เคียว หัวหมูส่วนประกอบ ของไถ เครื่องมือเหล่านี้แม้จะซื้อแต่ก็ใช้งานได้หลายปีซึ่งชำรุด ส่วนแรงงานหาได้จากสมาชิกภายในบ้าน และเพื่อนบ้านช่วยเหลือกันในรูปแบบของการลงแขกดำนา ลงแขกเกี่ยวข้าวและลงแขกนวดข้าว แรงงานไถนา ขนฟ่อน ขนข้าวเปลือก ได้จากวัวควายที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ทุกหลังคาเรือน ส่วนอาหาร ที่ใช้บริโภคตั้งแต่ลงมือทำนาจนเสร็จสิ้นนั้นหาได้จากธรรมชาติ โดยไม่ต้องซื้อหาแต่อย่างใด ดังนั้น การทำนาแบบดั้งเดิม ซึ่งแทบจะไม่มีการลงทุนที่เป็นเงินเลย ตรงกันข้ามกับการทำนาแบบใหม่ของ ชาวบ้านดงทอง มีการลงทุนเป็นเงิน และเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เพื่อใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี ซื้อแกลบ ซื้อยาปราบศัตรูข้าว (โพลีดอล ฟูราดาน ยากำจัดต้นแฝงพวยและหญ้า) ค่าจ้างรถไถ ค่าจ้างแรงงานปักดำ ค่าจ้างแรงงานเก็บเกี่ยว ค่าจ้างนวดข้าว จ้างรถขนข้าวใส่ยุ้ง จ้างรถขน

ผู้นำ ค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้ต้องใช้จ่ายทุกปี จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านแดงทองพบว่า มีการลงทุนโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 10,250.74 บาท ต่อปี มีรายได้จากการขายข้าวโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 20,056.62 บาท เมื่อหักต้นทุน มีกำไรโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 9,805.88 บาท และมีข้าวไว้กินตลอดทั้งปี จากจำนวนผู้ทำนา 136 หลังคาเรือน (ชาวบ้านคิดจากการลงทุนที่ใช้จ่ายเป็นเงินไม่คิดค่าแรงของตัวเองและสมาชิกในครอบครัว)

กล่าวได้ว่าการทำนาเพื่อเพิ่มผลผลิตด้วยการใช้เทคโนโลยีใหม่นั้น แม้จะให้ผลผลิตสูงและขายข้าวได้มากกว่าเมื่อก่อน แต่ชาวบ้านต้องลงทุนสูง และยังมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ หลังการขายข้าว คือการชำระหนี้สินให้ ธ.ก.ส. และนายทุนจากภายนอกที่ตัวเองก็ยืมมาใช้จ่ายระหว่างทำนา ชาวบ้านจึงมักจะพูดกันว่า "เมื่อขายข้าวแล้วแทบจะไม่เหลืออะไรเลย"

3. **ทำลายความสัมพันธ์ทางสังคม** การเลิกถือปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวหลายพิธีกรรม ได้แก่ พิธีทำบุญคุณแลน พิธีทำบุญข้าวเม่า พิธีทำบุญข้าวจี พิธีกรรมเหล่านี้ ล้วนสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแก่ชาวบ้านให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากเพื่อนบ้านได้มาร่วมทำบุญกับเจ้าภาพในพิธีทำบุญคุณแลน ชาวบ้านร่วมกันให้ทานข้าวเม่า ให้ทานข้าวจี หลังพระภิกษุฉันอาหารแล้วชาวบ้านจะรับประทานอาหารร่วมกัน โดยตักแบ่งอาหารของตัวเองให้คนอื่น แลกข้าวเม่า แลกข้าวจีกันกิน เป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อต่อกัน ก่อให้เกิดการกระชับความสัมพันธ์ทางสังคมให้เกิดความมั่นคง (solidarity) แต่หลังจากที่ชาวบ้านได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่เข้ามาเพิ่มผลผลิตในการทำนา ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ข้าวพันธุ์เกษตร ยาปราบศัตรูข้าว รถไถแทนควาย เป็นผลให้ชาวบ้านหลายคนเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่เคยมีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ หลายพิธีกรรมถูกปฏิเสธที่นำมาถือปฏิบัติด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สามารถให้ผลผลิตสูงได้ชัดเจน เป็นผลให้ชาวบ้านเลิกปฏิบัติพิธีกรรมเฉลิมฉลองด้วยการทำบุญข้าวใหม่ ตามความเชื่อเดิมว่าจะเกิดกุศลส่งผลให้มีข้าวพอกินพอขาย จึงเป็นการตัดทอนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ชาวบ้านเคยมีต่อกัน ภายใต้บริบทของพิธีกรรมทำบุญแลน พิธีทำบุญข้าวเม่า และพิธีทำบุญข้าวจี ซึ่งชาวบ้านเคยใช้เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมเพื่อปรับตัว (adaptation) ตามความหลากหลายของสิ่งแวดล้อม

จึงกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าวของชาวบ้านแดงทอง ภายใต้บริบทของนวัตกรรมที่ชาวบ้านนำมาใช้ทำนาปลูกข้าว ได้ส่งผลต่อการทำลายระบบนิเวศวิทยาของชุมชน ทำลายความสัมพันธ์ทางสังคม และยังทำให้ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น อย่างไรก็ตาม การ

เปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวภายใต้ระบบการจัดการแบบใหม่ ทำให้ชาวบ้านใช้เวลากับการทำนาปลูกข้าวน้อยลง ทำให้มีเวลาประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น หลังการปักดำและเก็บเกี่ยว และยังเป็น การแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในครอบครัว นอกจากนี้การเพิ่มผลผลิตด้วยปุ๋ยเคมี ข้าวพันธุ์เกษตร และยากำจัดศัตรูข้าว ทำให้ได้ผลผลิตข้าวสูงขึ้น และขายได้เงินมากขึ้น เพื่อจับจ่ายซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกแก่ครอบครัวได้มากขึ้น

แนวโน้มในอนาคตของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

ข้าวเป็นผลผลิตที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านดงทองและคนอีสาน ทั้งนี้เพราะข้าวเป็นอาหารหลักที่ชาวบ้านบริโภคในชีวิตประจำวัน เป็นรายได้หลัก เป็นสิ่งแสดงถึงฐานะทางสังคมของชาวบ้านและยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านใช้ทำบุญ เพื่อให้ผลบุญอันเกิดจากการให้ทานข้าว นำความผาสุกสู่ตนเองและครอบครัว การที่ข้าวมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านปฏิบัติต่อข้าวด้วยความอ่อนน้อม ทำนาปลูกข้าวด้วยความระมัดระวังโดยผ่านพิธีกรรมเพื่อฝากฝังต้นข้าวไว้กับอำนาจเหนือธรรมชาติ (super natural) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบการผลิตเพื่อยังชีพ (subsistence) เหลือกิน เหลือทำบุญ จึงขาย

ต่อมารัฐได้มีนโยบายเพิ่มผลผลิตทางเกษตรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยสนับสนุนให้ชาวบ้านใช้เทคโนโลยีใหม่ ที่สามารถให้ผลผลิตมากกว่าเดิม ทำให้รูปแบบการผลิตข้าวของชาวบ้านจากที่เคยผลิตเพื่อยังชีพเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ภายใต้เทคโนโลยีใหม่ที่เข้ามาทำหน้าที่แทนเทคโนโลยีเดิม เป็นผลให้วัฒนธรรมการปลูกข้าวของชาวบ้านจากที่เคยผลิตเพื่อยังชีพเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ภายใต้เทคโนโลยีใหม่ที่เข้ามาทำหน้าที่แทนเทคโนโลยีเดิม เป็นผลให้วัฒนธรรมการปลูกข้าวของชาวบ้านดงทองเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ข้าว การบำรุงและรักษาต้นข้าว เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตข้าว แรงงาน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมวัฒนธรรมดังกล่าวนับวันแต่จะสูญหายไปจากสังคมชาวบ้านดงทอง เนื่องจากปัจจัยดังต่อไปนี้

1. การเพิ่มขึ้นของประชากรในหมู่บ้านดงทอง เป็นการเพิ่มประมาณผู้บริโภคสูงขึ้นกว่าเดิมจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าเดิมประชากรมีน้อย หากอยู่หากินตามธรรมชาติก็เพียงพอ ปัจจุบันประชากรมากขึ้น ต้องการกินต้องการใช้มากขึ้น จึงต้องดิ้นรนชวนขาย เป็นเหตุให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้น ตามภาวะการเพิ่มขึ้นของประชากร

ดังนั้นการใช้เทคโนโลยีใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้สูงขึ้น ไม่ใช่เพียงเพื่อให้มีข้าวขายได้มากกว่านั้น แต่ยังเป็นการเพิ่มเพื่อให้ข้าวพอกินตลอดไปด้วย การใช้เทคโนโลยีใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตนี้เอง ทำให้ชาวบ้านนับวันแต่จะพึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติน้อยลง

2. การขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากแต่ละครอบครัวประกอบอาชีพหลายทาง ชาวบ้านหลายคนอพยพออกจากหมู่บ้านไปตามแหล่งประกอบอาชีพที่กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง ชาวบ้านหลายคนมีอาชีพประจำอยู่ในตัวเมือง (จังหวัดยโสธร) แม้จะเดินทางไปเช้า เย็นกลับ ก็ไม่สามารถให้แรงงานแก่ครอบครัวได้ นอกจากวันหยุดวันเสาร์ อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ การขาดแคลนแรงงานดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านดงทองหันมาจ้างแรงงานในช่วงปักดำและเก็บเกี่ยว โดยอ้างว่าหากไม่จ้างจะทำให้การปักดำเสร็จช้าทำให้ต้นข้าวเติบโตไม่ทันฝน ในกรณีของการเก็บเกี่ยวชาวบ้านได้ให้เหตุผลว่า การจ้างแรงงานเพิ่มทำให้เก็บเกี่ยวข้าวได้ทันก่อนที่ต้นข้าวจะแก่แห้งรวงหัก เมล็ดร่วง การจ้างแรงงานได้ขยายตัวกว้างขึ้น จากที่เคยจ้างปักดำจ้างเก็บเกี่ยวขยายออกสู่การจ้างขนฟืนใส่นา จ้างนวดข้าว จ้างขนข้าวเปลือกใส่ยุ้ง ปัจจุบันได้พบว่ามีมีการจ้างรถไถไถนาแทนการไถด้วยควาย การจ้างรถไถนี้นอกจากเป็นการแก้ปัญหา การไถดินแข็งแล้วยังเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในครอบครัวด้วย การนำเครื่องจักรมาใช้ในการทำนาทำให้เวลาที่ใช้ในการผลิตลดลงมาก เช่น รถไถเดินตามไถได้เร็วกว่าใช้ควายถึง 8 เท่า ทำให้ชาวบ้านใช้เวลา และแรงงานน้อยลง หากทำนา 1 ครั้ง จะใช้เวลาตั้งแต่เริ่มไถ จนถึงวันเอาข้าวขึ้นยุ้ง 30-40 วันเท่านั้น ทำให้มีเวลาอีกหลายเดือนสำหรับอาชีพอย่างอื่น

แนวโน้มของการจ้างแรงงานจะสูงขึ้นเรื่อยๆ เพราะชาวบ้านประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น เนื่องจากมีความจำเป็นที่ต้องหารายได้เพิ่มให้เพียงพอต่อการใช้จ่ายหลายทาง จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า การจ้างแรงงานมีผลกระทบต่อการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เช่น การจ้างรถไถไถตะพานควาย อาจจะทำให้พิธีไถแขกนาหมดไปในที่สุด เพราะการจ้างไถ ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าของรถ จึงไม่สามารถรถไถตามวันฤกษ์ดี

ปัจจุบันชาวบ้านจึงยังประสบปัญหาค่าแรงสูง จึงหันมาทำนาหว่านควบคู่ไปกับการทำนาดำ เพื่อลดค่าจ้างแรงงานลง จากการเก็บข้อมูลพบว่า การทำนาหว่านมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้น จนในที่สุดชาวบ้านอาจจะหันมาทำนาหว่านแทนนาดำ นอกจากจะเป็นการลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานแล้ว ยังแก้ปัญหาการขาดแรงงานได้มาก ในช่วงการปลูกข้าว จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) และสัมภาษณ์ (interview) พบว่าการทำนาหว่านใช้

แรงงาน 1-2 คน หว่านเมล็ดข้าวตามพื้นที่ที่ไถเตรียมไว้ การปลูกข้าวครั้งแรกโดยการหว่านเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านเลิกทำพิธีปักกกแขก หากชาวบ้านหันมาทำนาหว่านแทนการทำนาดำกันทุกครัวเรือนเพราะขาดแรงงาน นอกจากจะทำให้พิธีปักกกแขกหมดไปแล้วยังทำให้พิธีบอกควายและพิธีช้านาหมดไปด้วย เพราะชาวบ้านใช้รถไถแทนควาย โดยไม่มีวันฤกษ์ดีไว้สำหรับปักดำครั้งสุดท้าย

3. **ค่าใช้จ่ายสูง** ผลจากการนำเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว การจ้างแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือทำนา สิ่งเหล่านี้ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการทำนา โดยเฉพาะปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช ค่าจ้างแรงงาน เป็นค่าใช้จ่ายที่ชาวบ้านต้องจ่ายทุกปีที่ทำนา ชาวบ้านหลายคนต้องซื้อปุ๋ยเงินเชื่อ หรือกู้เงินจาก ธ.ก.ส. ซึ่งจะต้องชำระในเดือนสามหลังจากขายข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ อีกในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ค่าอาหาร ค่าเล่าเรียนของลูกๆ ค่ารักษาพยาบาล ค่าซ่อมแซมบ้าน ค่าไฟฟ้ารายเดือน ตลอดจนค่าสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นภายในบ้าน

การมีค่าใช้จ่ายหลายทางเช่นนี้ นอกจากชาวบ้านจะหาทางออกด้วยการประกอบอาชีพหลายทางแล้ว ยังมีรายได้ส่วนหนึ่งที่เคยเป็นรายได้หลักมาแต่ก่อน แต่ในปัจจุบันอาจจะไม่ใช่รายได้หลักอีกต่อไป แต่ก็นับว่าเป็นรายได้ส่วนหนึ่งของชาวบ้าน นั่นคือ การขายข้าว หลังจากเอาข้าวขึ้นยุ้ง (หลายหลังคาเรือนเก็บไว้ได้ถุนบ้าน) ชาวบ้านจะเร่งขายข้าวเพื่อเตรียมเงินไว้ใช้หนี้สิน ธ.ก.ส. และไว้ใช้จ่ายด้านอื่นๆ ชาวบ้านจึงขายข้าวก่อนที่เดือนสามจะมาถึง จึงเป็นผลกระทบต่อพิธีกรรมเปิดยุ้งข้าวในเดือน 3 จึงไม่มีการทำพิธีปักข้าวออกจากยุ้งในเดือน 3

4. **ระบบการศึกษาแผนใหม่** นับตั้งแต่รัฐมีนโยบายขยายการศึกษาแผนใหม่ มีการขยายการศึกษาระดับต่างๆ ออกสู่ต่างจังหวัดมากขึ้น ได้แก่ มัธยมศึกษาตอนต้นถึงตอนปลายสายสามัญ การศึกษาสายอาชีพ วิทยาลัยครู และมหาวิทยาลัย ชาวบ้านดงทองได้สนับสนุนให้ลูกเข้ารับการศึกษาระดับสูงขึ้นไปในระดับและสาขาต่างๆ นับวันผู้ที่รับการศึกษาแผนใหม่จะมีจำนวนมากขึ้น ระบบการศึกษาแบบใหม่ ระบบความเชื่อสมัยใหม่ที่สัมพันธ์กับการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ และการพัฒนาทางเทคโนโลยี เป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทางด้านความเชื่อ

ดังนั้นหากชาวบ้านดงทองรุ่นต่อๆ มาล้วนผ่านการศึกษาระดับสูงหรือสาขาต่างๆ จะมีผลทำให้การทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวทุกพิธีกรรมหมดไป เพราะได้รับการปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อใหม่ตามหลักสูตรของการศึกษาแผนใหม่

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนบ้านดงทองซึ่งเป็นผลมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (diffusion culture) จากภายนอกเข้าสู่ชุมชนตามนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ (modernization) นี้ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับตัว (adaptation) ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชน การใช้เทคโนโลยีใหม่ในการทำนา นับว่าเป็นวัฒนธรรมที่ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชน การใช้เทคโนโลยีใหม่ในการทำนา จึงส่งผลให้แนวคิดหรือความเชื่อดั้งเดิมในขบวนการผลิตข้าวของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป และมีแนวโน้มจะหมดไปในอนาคต แม้พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวบางพิธีกรรมที่มีพระภิกษุเป็นผู้นำทำพิธีกรรม เช่น บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญประเพณีเหล่านี้ จะยังคงดำรงอยู่ แต่ก็คงเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสนองความต้องการของศาสนิกชน แต่จะไม่มีบทบาทของส่วนที่เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวอีกต่อไป นั่นคือ ได้ถึงเวลาของการสิ้นสุดพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวทั้งพิธีกรรมระดับครอบครัวและพิธีกรรมระดับชุมชน เว้นเสียแต่ว่าพิธีกรรมเหล่านั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหรือหน้าที่ (function) เสียใหม่ให้สนองความต้องการของชาวบ้านได้ ภายใต้กระแสวัฒนธรรมของความเป็นสมัยใหม่ เช่น บุญสงฆ์น้ำธาตุ เปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาเป็นการโฆษณาแหล่งท่องเที่ยวแหล่งหนึ่งของจังหวัดยโสธร และบทบาทเพื่อความสนุกสนาน ชาวบ้านมีรายได้จากการขายอาหารและสินค้าพื้นบ้าน หมู่บ้านมีรายได้จากการขายเครื่องบูชาเป็นทุนสำหรับปรับปรุงบริเวณพระธาตุดงทอง บุญบั้งไฟได้เปลี่ยนหน้าที่มาเป็นงานประเพณีเพื่อความสนุกสนาน การแข่งขันความสวยงามของขบวนแห่และแข่งขันบั้งไฟขึ้นสูง โดยจัดประกวดให้รางวัลแก่ผู้ชนะเลิศ

จึงกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมบ้านดงทอง เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว (rituals rice) พิธีกรรมเหล่านี้มีแนวโน้มจะสูญหายไป นอกเสียจากพิธีกรรมเหล่านี้จะปรับตัวเอง (adaptation) โดยเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ (functions) ให้สามารถสนองความต้องการของสังคมได้